

Ministerie van Buitenlandse Zaken

Thematisch ambtsbericht - Christenen in Egypte

juni 2012

Thematisch ambtsbericht - Christenen in Egypte

| juni 2012

Colofon

Plaats

Den Haag

Opgesteld door

Directie Consulaire Zaken en Migratiebeleid | Afdeling
Migratie en Asiel

Inhoudsopgave

Colofon	2
Inhoudsopgave	3
1 Inleiding	4
2 Landeninformatie	5
2.1 Basisgegevens	5
2.2 Christelijke kerken	6
3 Historisch overzicht	9
4 Wet- en regelgeving	13
5 Maatschappelijke positie	19
5.1 Positie christenen algemeen	19
5.2 Positie (christelijke) vrouwen	20
6 Maatschappelijke ontwikkelingen	24
6.1 Overlijden paus Shenouda III	24
6.2 Spanningen binnen de koptische kerk	24
6.3 Interreligieuze dialoog	24
7 Politieke ontwikkelingen	26
7.1 Omwenteling	26
7.2 Islamistische stromingen	26
8 Spanningen tussen moslims en christenen	29
8.1 Achtergronden	29
8.2 Geweldsincidenten	30
9 Bescherming christenen	36
9.1 Rol van de autoriteiten	36
9.2 Visie mensenrechtenorganisaties	37
10 Apostasie en bekering	39
10.1 Wetgeving	39
10.2 Sociale acceptatie	41
10.3 Redenen voor bekering	43
10.4 Bekering tot islam	43
10.5 Registratie van bekering	44
11 Proselitisme	48
12 Migratie	49
12.1 Terugkeer	49
12.2 Opvang in de regio	49
12.3 Beleid UNHCR	49
13 Literatuurlijst	50

1 Inleiding

Dit rapport bevat informatie over de positie van de christelijke bevolkingsgroep in Egypte. Het document is opgesteld met het oog op de beoordeling van asielaanvragen van christenen afkomstig uit Egypte.

Na algemene gegevens en een historisch overzicht in de hoofdstukken 2 en 3 volgt in hoofdstuk 4 een voor de rechtspositie van christenen relevante uiteenzetting over wet- en regelgeving. In hoofdstuk 5 wordt ingegaan op de maatschappelijke positie van christenen, terwijl in hoofdstuk 6 maatschappelijke ontwikkelingen worden beschreven. In hoofdstuk 7 komen politieke ontwikkelingen en de verhouding met islamisten aan bod. In hoofdstuk 8 wordt ingegaan op achtergronden van de spanningen tussen moslims en christenen en hoofdstuk 9 gaat over de bescherming van christenen. In hoofdstuk 10 wordt uitleg gegeven over apostasie en bekering en de maatschappelijke consequenties daarvan, terwijl in hoofdstuk 11 wordt ingegaan op het onderwerp proselitisme. In hoofdstuk 12 wordt onder andere het beleid van UNHCR ten aanzien van christelijke asielzoekers uit Egypte weergegeven.

Dit rapport vormt een geactualiseerde versie van eerdere ambtsberichten over de positie van christenen in Egypte. De verslagperiode loopt tot en met mei 2012. Bij de opstelling van dit rapport is gebruik gemaakt van berichtgeving afkomstig van de Nederlandse ambassade in Caïro, die over een netwerk beschikt van contacten met vertegenwoordigers van mensenrechtenorganisaties, christelijke instanties en kerken, journalisten en ambassades, alsmede van informatie afkomstig van onder meer het *US Department of State*, *Amnesty International*, *Human Rights Watch* en de *Economist Intelligence Unit*. Ook is gebruik gemaakt van vakliteratuur en berichtgeving in de media. De tekst van dit rapport is in een aantal gevallen gebaseerd op informatie die op vertrouwelijke basis is ingewonnen. In de literatuurlijst is een overzicht opgenomen van de geraadpleegde openbare bronnen.

2 Landeninformatie

2.1 Basisgegevens

Land

De Arabische Republiek Egypte wordt in het noorden begrensd door de Middellandse Zee, in het oosten door de Gaza-strook, Israël, de Golf van Aqaba en de Rode Zee, in het zuiden door Sudan en in het westen door Libië. Het land heeft een totale oppervlakte van 1.001.450 km², waarvan slechts 35.300 km² in cultuur is gebracht of bebouwd.¹ Geografisch kunnen drie streken worden onderscheiden, namelijk Neder-Egypte (Nijl-Delta, Suezkanaalzone en groot-Cairo), Opper-Egypte (Beni Sweif, El-Minya, Asyut, Sohag, Qena en Aswan), en de woestijnprovincies (Noord- en Zuid-Sinai, Matruh, New Valley, Rode Zee). Bestuurlijk is het land opgedeeld in 27 provincies, die elk zijn onderverdeeld in districten.²

Samenstelling bevolking

Egypte heeft een bevolking van ongeveer 82 miljoen inwoners.³ De meeste inwoners van Egypte leven in grote steden als Cairo (zestien miljoen) en Alexandrië (zes miljoen), langs de oevers van de Nijl, in de Nijldelta en langs het Suezkanaal.⁴

Etnisch en linguïstisch kunnen in Egypte voornamelijk Arabieren, Bedoeïenen, Berbers en Nubiërs worden onderscheiden. Naast het Arabisch (de officiële taal) en het Nubisch wordt in Egypte Koptisch (kerktaal)⁵, Engels en Frans (handelstalen) gesproken.⁶ In Cairo en Alexandrië zijn kleine groepen Griekse en Armeense minderheden woonachtig.

Verschillende religies

Ongeveer 90% van de Egyptische bevolking is moslim, waarvan het overgrote deel tot de soennitische stroming behoort.⁷ Koptisch-orthodoxe christenen vormen de grootste minderheidsgroep in Egypte. Volgens het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken kan het aantal koptisch-orthodoxen op ongeveer zes tot tien miljoen personen (8-12% van de bevolking) worden gesteld.⁸ Schattingen over het exacte aantal koptisch-orthodoxe christenen in Egypte lopen echter nogal uiteen en cijfers zijn (veelal om politieke redenen) omstreden.⁹ Ongeveer 1% van de bevolking bestaat uit christenen die niet tot de koptisch-orthodoxe gemeenschap behoren.¹⁰ Omdat kopten de grootste groep christenen vormen, worden alle christenen in de volksmond wel 'kopten' genoemd.

Er wonen naar verhouding veel christenen in het zuiden van Egypte (in de provincies El-Minya, Asyut en in mindere mate in Sohag, Aswan en Luxor), alsmede in

¹ CIA *The World Factbook - Egypt*, 11 april 2012.

² CIA *The World Factbook - Egypt*, 11 april 2012.

³ US Department of State, *Background Note: Egypt*, 19 maart 2012.

⁴ US Department of State, *Background Note: Egypt*, 19 maart 2012.

⁵ Minority Rights Group International, *Egypt: Egypt overview*, april 2011.

⁶ US Department of State, *Background Note: Egypt*, 19 maart 2012.

⁷ US Department of State, *Background Note: Egypt*, 19 maart 2012; CIA *The World Factbook - Egypt*, 11 april 2012.

⁸ US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; US Department of State, *July-December, 2010 International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011.

⁹ The Heritage Foundation, *Religious Freedom in Egypt*, 9 november 2010; The Layman Online, *Arab spring or winter? Conversations with the president of Cairo's Evangelical Theological Seminary*, 3 februari 2012.

¹⁰ CIA *The World Factbook - Egypt*, 11 april 2012.

bepaalde wijken van Alexandrië en van Caïro (o.a. Zamalek, Zaitoun, Fagellah en Shubra).¹¹ Overigens is het aantal emigranten onder de christelijke bevolkingsgroep naar verhouding groter dan onder de gehele bevolking. Daarnaast is het aantal geboortes per gezin relatief klein. Verder woont er een kleine groep joden in Egypte en is er een beperkt aantal volgelingen van het baha'ïsme.¹²

2.2 Christelijke kerken¹³

Er zijn ongeveer 3.200 kerken verspreid over Egypte. De volgende christelijke kerken kunnen in Egypte worden onderscheiden.

Orthodoxe kerken

Koptisch-orthodox

De grootste christelijke gemeenschap in Egypte komt voort uit de koptisch-orthodoxe kerk.¹⁴ Officiële cijfers over de omvang van de koptisch-orthodoxe gemeenschap in Egypte zijn niet bekend.¹⁵ Er zijn ongeveer 13 miljoen aanhangers, verspreid over Egypte, Sudan, andere Afrikaanse landen, de Verenigde Staten, Canada, Australië, Europa en het Midden-Oosten.

De koptisch-orthodoxe kerk werd tot 17 maart 2012 bestuurd door paus Shenouda III, die zetelde in Caïro en als officiële titel 'patriarch van Alexandrië' voerde.¹⁶ Met behulp van gemeenschapsraden voerde de koptisch paus het beheer over de kerkgebouwen en de scholen voor lager en voortgezet onderwijs die aan de koptisch-orthodoxe kerk verbonden zijn. Tevens droeg hij zorg voor het opstellen en het in de praktijk ten uitvoer leggen van regels met betrekking tot huwelijk, erfrecht en andere personen- en familierechtelijke zaken. Paus Shenouda III overleed op 17 maart 2012 op 88-jarige leeftijd.¹⁷ Hij werd op 20 maart 2012 begraven in het klooster van St. Bishoy in Wadi el-Natrun.¹⁸ Bisschop Pachamious heeft na zijn overlijden de pauselijke taken op zich genomen, totdat een nieuwe paus is gekozen.¹⁹

Grieks-orthodox

De Grieks-orthodoxe kerk in Egypte heeft ongeveer 300.000 leden. Aan het hoofd van deze kerk staat Theodorus II, 'Patriarch van Alexandrië en Geheel Afrika', die de aansprektitel 'Zijne Zaligheid' heeft.

Armeens-orthodox

De Armeens-apostolische kerk staat onder leiding van bisschop Ashot Mnatsakanian en heeft ongeveer vijfduizend leden.

¹¹ US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010.

¹² US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2011*, mei 2011.

¹³ Europa Regional Surveys of the World, *The Middle East and North Africa 2012*, 58th Edition, Routledge 2011, zie ook: <http://www.europaworld.com>.

¹⁴ US Department of State, *July-December, 2010 International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011.

¹⁵ GTZ, *Promotion of Women's rights (Egypt), Personal status laws in Egypt*, maart 2010.

¹⁶ Egyptische kopten noemen hem vaak 'paus'.

¹⁷ *Paus Egyptische kopten overleden*, 18 maart 2012, zie: <http://www.nu.nl>.

¹⁸ Compass Direct News, *Salafist leaders celebrate death of coptic pope in Egypt*, 23 maart 2012.

¹⁹ Al Jazeera, *Funeral underway for Egypt's coptic pope*, 20 maart 2012; Egypt Independent, *Holy Synod chooses bishop Pachomius as acting patriarch*, 22 maart 2012.

Syrisch-orthodox

De Syrisch-orthodoxe gemeenschap in Egypte is zeer klein.

Rooms-katholieke kerken

Armeense ritus

Het Armeens-katholieke bisdom van Alexandrië heeft ongeveer 6.500 volgelingen en is ondergeschikt aan het patriarchaat van Cilicië, waarvan de patriarch zetelt in Beiroet. De bisschop is Krikor-Okosdinos Coussa.

Chaldeeuwse ritus

Het Chaldeeus-katholieke diocees van Caïro heeft ongeveer 500 aanhangers. Aan het hoofd van de Chaldeeuwse gemeenschap staat kardinaal Mar Emmanuel III Delly.²⁰

Koptische ritus

Er is in Egypte één koptisch-katholiek patriarchaat (van Alexandrië) en er zijn vijf diocesen, met ongeveer 160.000 aanhangers. De huidige patriarch van Alexandrië is kardinaal Antonios Naguib.²¹

Latijnse ritus

In Egypte bestaat het apostolische vicariaat van Alexandrië met een geschat aantal van ongeveer 14.000 aanhangers. Bisschop Adel Zaky is de huidige apostolisch vicaris van Alexandrië.

Maronitische ritus

Het maronitische diocees van Caïro heeft ongeveer 5.000 aanhangers. Aan het hoofd staat bisschop François Eid, bisschop van Caïro.

Melkitische ritus

De Grieks-melkitische patriarch van Antiochië en het gehele Oosten, en van Alexandrië en Jeruzalem, zetelt in Damascus en is tevens verantwoordelijk voor Egypte. Sinds 2000 is dit Zijne Zaligheid Gregorius III Laham. De huidige patriarch voor Egypte en Sudan is aartsbisschop George Bakar. Er zijn ongeveer 6.000 aanhangers.

Syrische ritus

Het Syrisch-katholieke diocees van Caïro heeft ongeveer 1.600 aanhangers. Bisschop Clément-Joseph Hannouche is momenteel de bisschop van Caïro.

Protestantse kerken

De organisatie van Protestantse Kerken van Egypte staat onder leiding van dr. Safwat Al-Baiady.²² Onder de protestantse kerkgenootschappen die in Egypte actief zijn, behoren de Koptisch-Evangelische Kerk (Synode van de Nijl) en de Unie van de

²⁰ Assyro-Chaldean Catholic Archdiocese Urmia-Salmas, *Death of the Chaldean bishop of Cairo*, zie: <http://www.urmi.org>.

²¹ Cornelis Hulsman, *The context of the brutal attack on a coptic orthodox church in Alexandria on January 1, 2011*, Missio 2011, zie: <http://www.arabewestreport.info>.

²² Egypt Independent, *Conference raises concerns over lingering discrimination against Copts*, 12 september 2011.

Armeens-Evangelische Kerken in het Nabije Oosten. Ook zijn er zevendedagsadventisten²³ en presbyterianen in Egypte.

Anglicaanse kerk

De werkzaamheden van het Anglicaanse bisdom van Egypte, die in 1958 werden opgeschort, zijn in 1974 weer hervat. Het bisdom maakt sinds januari 1976 deel uit van de Episcopale Kerk van Jeruzalem en het Midden-Oosten. Deze kerk heeft een viertal bisdommen. De bisschop in Egypte heeft tevens jurisdictie over de Anglicaanse kapelaansschappen in Algerije, Djibouti, Eritrea, Ethiopië, Libië, Somalië en Tunesië. De huidige bisschop van Egypte is bisschop dr. Mouneer Hanna Anis.²⁴ Zijn aanspreektitel is: 'Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid'.

Jehova's getuigen en Mormonen

In Egypte bestaat een kleine gemeenschap van Jehova's getuigen. Ook zijn er kleine aantallen Mormonen.²⁵

²³ US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; US Department of State, *July-December, 2010 International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011.

²⁴ Compass Direct News, *Salafist leaders celebrate death of coptic pope in Egypt*, 23 maart 2012.

²⁵ US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; US Department of State, *July-December, 2010 International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011.

3 Historisch overzicht

Oorsprong christendom

Volgens christelijke overlevering zou Marcus de Evangelist het christendom naar Egypte hebben gebracht. In het jaar 42 zou hij de eerste christelijke kerk in Alexandrië hebben gesticht. Voor de verovering van Egypte door de Arabieren in 641 stonden bewoners van dat land bekend onder de naam 'kopten' en werd Egypte 'het land van de kopten' genoemd.²⁶ Als gevolg van het door de eerste christelijke Romeinse keizer Constantijn de Grote in februari 313 afkondigde zogenaamde Edict van Milaan' werd het christendom officieel de staatsgodsdienst voor het gehele toenmalige Romeinse Rijk, waartoe ook Egypte behoorde. Daar schreef en sprak men de koptische taal, dat wil zeggen de oud-Egyptische taal, aangevuld met zeven andere letters.

Islamisering

Toen de islamitische legers van generaal Amr Ibn Al-As Egypte binnentrokken, haalden de christenen de moslims als bevrijders binnen. De inheemse koptische kerk had zich namelijk in 451 (Concilie van Chalcedon) na twisten over de natuur en het wezen van Christus²⁷ van de officiële christelijke kerk afgescheiden en werd sindsdien door de Romeinse keizers onderdrukt.

Veel bekeringsijver legden de eerste islamitische veroveraars niet aan de dag, en het Arabisch werd pas honderd jaar later de officiële regeringstaal.

Rond het jaar 1000 was een groot deel van de bevolking in Egypte nog christelijk. Vooral in Opper-Egypte drong de islam slechts langzaam door. Daar bleven verhoudingsgewijs veel christenen wonen. Pas in de vijftiende eeuw stierf het Koptisch uit als gesproken taal. Het bleef alleen nog als kerktaal voortbestaan. Na verloop van tijd maakte de Arabische overheersing een einde aan de christelijke dominantie in taal en godsdienst. Veel inwoners van Egypte bekeerden zich tot de islam. Dit gebeurde nadat zij langdurig gebukt waren gegaan onder de Arabische overheersing of uit een verlangen om in sociaal en politiek opzicht gelijkwaardig te zijn aan moslims. Ook bekeerde men zich uit geloofsovertuiging of vanwege het sluiten van een gemengd huwelijk. Op den duur vormden moslims de grootste bevolkingsgroep in Egypte.

Het verval van de christelijke kerk hing nauw samen met de sociale status van christenen en joden. Zij waren in het islamitische Egypte gediscrimineerde religieuze groepen. Sommige islamitische heersers vervolgden de christenen. Kerken en kloosters werden verwoest en priesters werden verbannen. Gelovigen werden massaal gedwongen zich tot de islam te bekeren. Overigens vielen problemen voor christenen veelal samen met tijden van grote problemen voor de samenleving als geheel.

²⁶ Voor de komst van de Arabieren duiden de inwoners van Egypte zichzelf en de taal die zij spraken in het Grieks aan als 'Aigypt(i)os' (in het Arabisch 'gouvernt' en later verwesterd tot 'kopt'). Dat zou weer een verbastering zijn van het oud-Egyptische 'Hika-Ptah', 'huis van (de god) Ptah', een van de namen van de oude faraonische hoofdstad Memphis, vlakbij het huidige Caïro. Toen de moslims in Egypte later ophielden zichzelf 'Aigypt(i)oi' te noemen, werd deze benaming nog wel gebruikt voor de christelijke minderheid in het land.

²⁷ In tegenstelling tot de dualistische geloofsovertuiging van de koptische gemeenschap was de officiële christelijke kerk in Egypte van mening dat de menselijke natuur van Christus zo in zijn goddelijke natuur was opgegaan, dat men maar van één natuur (in het Grieks 'monofysis') kon spreken.

Twintigste eeuw

Na het einde van het Britse mandaat en het uitroepen van de Egyptische onafhankelijkheid op 28 februari 1922 was er in zekere mate sprake van spanningen tussen christenen en moslims als gevolg van toenemende missiepraktijken door katholieke en protestantse zendelingen enerzijds, en islamitisch-fundamentalistische reacties (zoals het ontstaan van de Moslimbroederschap in 1928) daarop anderzijds.²⁸

Het afzetten van koning Farouk in 1952, na een militaire staatsgreep onder leiding van Gamal Abdel Nasser, en het uitroepen van de Egyptische Republiek een jaar later, brachten economische en sociale veranderingen teweeg. Door nationalisatie van bedrijven en landhervormingen raakten veel christenen hun werk en bezittingen kwijt. De christelijke bevolkingsgroep speelt sindsdien een minder belangrijke rol in het openbare leven. In die tijd is de emigratie van christenen begonnen, vooral naar de Verenigde Staten, Canada en Australië.

Paus Shenouda III

Paus Shenouda III leefde geruime tijd als kluizenaar in de woestijn, tot zijn voorganger patriarch Cyrillus VI hem benoemde tot bisschop voor catechese, een nieuwe post binnen de koptische kerk.²⁹ In 1971 werd Shenouda, mogelijk mede op persoonlijke voorspraak van president Anwar Al-Sadat, tot paus benoemd.

Onder Shenouda's leiding verrezen overal in Egypte zondagsscholen en jeugdcentra, die de koptisch-orthodoxe jeugd bewuster moesten maken van haar religieuze achtergrond. Talrijke andere sociaal-maatschappelijke instellingen bloeiden op, zoals scholen, ziekenhuizen, weeshuizen en bejaardencentra. Ook het kloosterleven beleefde een opleving.

Onder leiding van paus Shenouda III probeerde de koptische kerk een einde te maken aan de achtergestelde positie van de koptisch-orthodoxe christenen (met in hun kielzog de andere christenen). Elke poging het islamitische recht (shari'a) in Egypte in te voeren, stuitte van meet af aan op fel verzet van de paus. Toen het Egyptische parlement in 1977 een wetsvoorstel in behandeling nam dat voor moslims de doodstraf stelde op geloofsverzaking, beval Shenouda tot een landelijke vastenactie. Hij mobiliseerde koptische gemeenschappen in het buitenland en liet telegrammen sturen naar de Wereldraad van Kerken en de Commissie van de Verenigde Naties voor de Rechten van de Mens. Na een stroom van protesten uit binnen- en buitenland werd de behandeling van het wetsontwerp gestaakt.

Dit resultaat achtte paus Shenouda III echter onvoldoende en hij begon zich te keren tegen de algemene discriminatie van kopten. De crisis die hieruit voortvloeide, bereikte aan het eind van de jaren zeventig een hoogtepunt, toen de spanningen tussen christenen en moslim-fundamentalisten toenamen. Een aantal kerken brandde af, enkele christelijke priesters werden vermoord en christelijke winkeliers werden beroofd en bedreigd.

Bewind president Sadat

Toen president Sadat in augustus 1979 de Verenigde Staten bezocht, demonstreerden honderden kopten voor het gebouw van de Verenigde Naties in

²⁸ Minority Rights Group International, *The Copts of Egypt*, 1996.

²⁹ De eigenlijke naam is van paus Shenouda III was: Nazeer Gayed Roufail. Compass Direct News, *Salafist leaders celebrate death of coptic pope in Egypt*, 23 maart 2012.

New York. In Washington bekogelden zij de auto van de president met eieren en tomaten.

Onder het bewind van Sadat nam de animositeit tussen moslims en kopten toe als gevolg van de in die tijd groter wordende invloed van moslim-extremisten, een religieuze opleving onder de kopten en koptisch verzet tegen enkele sterk islamitisch getinte maatregelen (bijvoorbeeld de grondwetswijziging waarin wordt bepaald dat de shari'a de hoofdbron van wetgeving is).

Met betrekking tot de religieuze opleving onder de kopten geldt dat sinds de jaren zestig wel wordt gesproken van een 'koptische renaissance', die deels parallel loopt met een islamitische opleving. De laatste decennia was binnen de koptische kerk vooral sprake van een heropleving van het monnikendom, dat als steunpilaar van de koptische kerk kan worden beschouwd. Ook is sprake van veel ondersteuning vanuit het buitenland en wisselwerking met de koptische diaspora.

In juni 1981 kwam het bij ernstige ongeregeldheden tussen kopten en moslims in de overbevolkte Caïreense wijk Al-Zawya Al-Hamra tot een bloedbad, waarbij een groot aantal personen werd gedood. In september van dat jaar werden ruim vijftienhonderd Egyptenaren, zowel moslims als christenen, in verband met deze rellen door de politie van hun bed gelicht. Onder hen bevonden zich veel prominente politieke tegenstanders van president Sadat, die niets met de godsdienstrellen te maken hadden. Acht koptische bisschoppen en 22 priesters werden gevangen genomen, terwijl president Sadat de erkenning van paus Shenouda III introk en hem verbande naar een klooster in Wadi Natroun, gelegen tussen Alexandrië en Caïro.

Bewind president Mubarak

Op 6 oktober 1981 werd president Sadat tijdens een militaire parade vermoord door fundamentalistische militairen. Sinds de dood van Sadat zijn de betrekkingen tussen de Egyptische overheid en de koptische kerk verbeterd. De verklaring voor deze verbetering ligt in de strategische aanpak van Sadat's opvolger Mubarak om alle partijen te vriend te houden. In december 1983 werd paus Shenouda III door president Mubarak teruggehaald naar Caïro en weer erkend als paus.

In de periode 1992-1997 waren er uitbarstingen van religieus geïnspireerd geweld gericht tegen regeringsfunctionarissen, kopten en toeristen. De daaruit voortvloeiende botsingen tussen veiligheidstroepen en aanhangers van militante moslimgroeperingen³⁰ als Al-Jihad³¹ en Al Gama'a al-Islamiyya³² eisten, vooral in Opper-Egypte, honderden slachtoffers. Twee voorbeelden van dergelijk geweld zijn de gewapende overval op de kerk van St. George in Abu Qurqas op 12 februari 1997, waarbij tien christenen de dood vonden en een aanval op toeristen in Luxor op 17 november 1997, waarbij 62 mensen omkwamen.

Sinds de aanslag op toeristen in Luxor in november 1997 is het aantal confrontaties tussen extremistische moslims en de Egyptische veiligheidsdiensten vanwege verscherpte veiligheidsmaatregelen sterk gedaald. In 1998 was het aantal

³⁰ Zie hoofdstuk 7.

³¹ 'Jihad' betekent 'Heilige Oorlog.'

³² 'Al Gama'a al Islamiyya' staat voor 'De Islamitische Groep'.

gewelddadigheden zodanig afgenomen dat paus Shenouda III verklaarde dat de christelijke gemeenschap niet langer werd vervolgd.³³

Toch waren er ook na die tijd nog verschillende incidenten van sektarisch geweld. De meeste incidenten vonden plaats in Opper-Egypt en in de stedelijke gebieden. Deze gebieden zijn dichter bevolkt dan andere gebieden en het zijn gebieden waar van oudsher veel migranten naar toe gingen. Voor meer informatie over de achtergronden van religieuze spanningen tussen moslims en christenen wordt verwezen naar hoofdstuk 8.

³³ The Washington Institute for Near East Policy, *Policy Watch 1621, Renewed Violence against Egypt's coptic christians*, 15 januari 2010.

4 Wet- en regelgeving

De Egyptische wetgeving kent seculiere en islamitische elementen. De Egyptische grondwet noemt het islamitisch recht (shari'a) weliswaar de belangrijkste bron van wetgeving,³⁴ maar de Egyptische wetgever was tijdens het bewind van president Mubarak niet voortvarend in het opvolgen hiervan.³⁵ Sinds de verkiezingszege van de islamisten bij de parlementsverkiezingen van 2011 is de roep om een uitbreiding van de toepassing van de shari'a toegenomen.³⁶

Ten aanzien van religie (en de overgang van de ene naar de andere religie) is de volgende wet- en regelgeving in Egypte relevant.

Grondwet

In Egypte bestaat op basis van de grondwet vrijheid van godsdienst en van godsdienstuitoefening, alsmede gelijkheid voor de wet ongeacht religie.³⁷ Hoewel godsdienstvrijheid volgens de grondwet is gegarandeerd, wordt hieraan in de praktijk naar willekeur uitvoering gegeven.³⁸

De islam is officieel erkend als staatsgodsdienst. Naast de islam worden alleen het christendom en het jodendom erkend als godsdiensten met wetten, tradities en rituelen die geëerbiedigd moeten worden.³⁹ Monotheïstische godsdiensten die na de profeet Mohammed zijn ontstaan, zoals het baha'ïsme,⁴⁰ en polytheïstische godsdiensten die na de profeet Mohammed zijn ontstaan, worden niet beschouwd als officiële religies.⁴¹ Het is voor de burger niet mogelijk zich bij de rechter op de grondwet te beroepen; daarvoor moet hij zich wenden tot het Hoge Constitutionele Hof. De burger mag zich wel direct beroepen op internationale overeenkomsten en verdragen.

Na de val van president Mubarak op 11 februari 2011, legde de Hoge Militaire Raad (*Supreme Council of the Armed Forces*, SCAF)⁴² op 30 maart 2011 een Grondwettelijke Verklaring af, die als tijdelijke grondwet dienst doet totdat een nieuwe grondwet is opgesteld.⁴³ De tijdelijke grondwet is grotendeels gebaseerd op de grondwet van 1971. Volgens artikel 2 van de Grondwettelijke Verklaring blijft de islam de staatsgodsdienst en is de shari'a de belangrijkste bron van wetgeving.⁴⁴

³⁴ US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2011*, mei 2011.

³⁵ Van 1971 tot 1981 luidde artikel 2 van de Egyptische grondwet: '*Islam is the religion of state and Arabic its official language; the principles of Islamic jurisprudence constitute a principal source of legislation*'. Pas in 1981 werd in artikel 2 van de grondwet bepaald dat de shari'a de belangrijkste bron van wetgeving is. Dit gebeurde vooral om politieke redenen; men wilde islamitische groeperingen gunstig stemmen.

³⁶ BBC News, *Incorporating sharia into legal systems*, 8 februari 2008.

³⁷ Zie: de artikelen 40 en 46 van de grondwet en artikel 7 en artikel 12 van de tijdelijke grondwet (Grondwettelijke Verklaring).

³⁸ US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2011*, mei 2011.

³⁹ US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010.

⁴⁰ Het baha'ïsme is een monotheïstische godsdienst die zich via het shi'ïsme in de vorige eeuw van de islam heeft afgescheiden. Aanhangers van deze godsdienst die in de gehele islamitische wereld als afvallig gelden, zijn in Egypte strafbaar volgens decreet 263 uit 1960, waarbij o.a. de ontbinding van de Baha'i gemeenschap wordt gelast.

⁴¹ US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2011*, mei 2011.

⁴² Sinds de val van president Mubarak neemt de *Supreme Council of the Armed Forces* (SCAF) als interim regering de presidentiële taken waar. De SCAF bestaat uit twintig leden. Veldmaarschalk Mohamed Hussein Tantawi staat aan het hoofd van de SCAF. Al, *Broken promises, Egypt's military rulers erode human rights*, november 2011.

⁴³ AI, *Year of rebellion, the state of human rights in the Middle East and Africa*, januari 2012.

⁴⁴ Voor de volledige tekst van de Grondwettelijke Verklaring, zie: <http://www.cabinet.gov.eg>.

Sinds 2011 vindt in Egypte een maatschappelijk debat plaats over de nieuwe grondwet en de rol die daarin moet worden toegekend aan de islam. Veel kopten en liberale moslims vrezen dat de islamisten⁴⁵ na hun overwinning bij de parlementsverkiezingen een conservatief stempel zullen drukken op de nieuwe grondwet. Het gezaghebbende Al-Azhar instituut⁴⁶ stelde een aantal grondbeginselen voor de nieuwe grondwet voor, waarin vrijheid van godsdienst (voor de volgelingen van de drie officieel erkende religies) en rechten van religieuze minderheden gegarandeerd zouden worden, maar de shari'a de voornaamste bron van wetgeving blijft.⁴⁷

Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten

Egypte is door het neerleggen van een akte van bekrachtiging op 14 januari 1982 partij geworden bij het op 19 december 1966 te New York voor ondertekening opengestelde Internationale Verdrag inzake de Burgerlijke en Politieke Rechten, dat voor Egypte in werking trad op 14 april 1982.⁴⁸ Artikel 18 van het verdrag garandeert de vrijheid van belijden en veranderen van godsdienst.⁴⁹ Artikel 27 van het verdrag bepaalt dat religieuze minderheden het recht hebben om hun godsdienst te belijden.⁵⁰ Egypte heeft echter bij de bekrachtiging van dit verdrag de verklaring afgelegd dat de bepalingen van het verdrag slechts van toepassing zijn voor zover zij niet in strijd zijn met de regels van de shari'a.⁵¹

Shari'a

De islamitische wet- en regelgeving is in de loop der eeuwen vastgelegd in uitvoerige casuïstische en juridische literatuur. De shari'a is geen wet of recht in de westerse zin van het woord, maar een wettelijke en sociale code die voor moslims geldt als leidraad voor het leven.⁵² De shari'a erkent joden en christenen als religieuze minderheden binnen de islamitische samenleving. Men wordt vrijheid van godsdienstuitoefening toegekend, alsmede een beperkte regelgevende en juridische autonomie inzake familie- en erfrecht. De shari'a is voor moslims in Egypte van toepassing op het familierecht, erfrecht en het recht van islamitische stichtingen.

Noodwet

⁴⁵ Voor meer informatie over islamisten, zie hoofdstuk 7.

⁴⁶ De gerenommeerde Al-Azhar universiteit (ook wel Al-Azhar of Al-Azhar instituut genoemd) is één van de meest invloedrijke soennitische centra voor islamstudies in de wereld. Het *Islamic Research Center* van Al-Azhar beoordeeld o.a. de geschiktheid voor publicatie van niet-religieuze boeken en kunstproducties en vaardigt *fatwas* uit over specifieke kwesties. Sjeik Ahmed al-Tayeb is de geestelijke leider van Al-Azhar. Hij werd in 2010 benoemd door voormalig president Mubarak. Sinds januari 2012 wordt de geestelijke leider van Al-Azhar niet meer rechtstreeks benoemd door de president, maar gekozen door de *Senior Scholar Authority* van Al-Azhar. US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012.

⁴⁷ EIU, *Country Report Egypt*, september en oktober 2011.

⁴⁸ Zie voor de tekst van het verdrag: <http://www2.ohchr.org>.

⁴⁹ *International Convention on Civil and Political Rights*:

Artikel 18 (1): 'Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion; this right includes freedom to have or to adopt a religion or belief of his choice (...)'

Artikel 18 (2): 'No one shall be subject to coercion which would impair his freedom to have or to adopt a religion or belief of his choice'.

AI, *Document – Egypt: Egyptian authorities failing to protect religious minorities*, 12 januari 2010.

⁵⁰ *International Convention on Civil and Political Rights*:

Artikel 27: 'In those states in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practice their own religion, or to use their own language.'

⁵¹ De tekst van deze verklaring luidt als volgt: '...Taking into consideration the provisions of the Islamic sharia and the fact that they do not conflict with the text annexed to the instrument, we accept, support and ratify it...'. Zie: <http://www.treaties.un.org>; HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007.

⁵² BBC News, *Incorporating sharia into legal systems*, 8 februari 2008.

Op grond van de Noodwet⁵³, die sinds 1981 onafgebroken van kracht is geweest, hebben politie en veiligheidsdiensten vergaande bevoegdheden tot opsporing, arrestatie, en administratieve detentie zonder dat een verdachte in staat van beschuldiging wordt gesteld.⁵⁴

In mei 2010 werd de Noodwet voor twee jaar verlengd en in september 2011 werd de wet van toepassing verklaard op een groter aantal delicten.⁵⁵ Naar aanleiding van de wijzigingen op de Noodwet vonden in Caïro in september 2011 verschillende (massa)demonstraties plaats, waarbij voor het volledig opheffen van de Noodwet werd gedemonstreerd.⁵⁶ Op 24 januari 2012 kondigde de interim regering aan de noodtoestand grotendeels op te heffen.⁵⁷ Mensenrechtenorganisaties zijn van mening dat de huidige situatie hierdoor niet zal veranderen, aangezien de Noodwet van kracht blijft in geval van 'gewelddadige verstoring van de publieke orde'.⁵⁸

In de afgelopen jaren werden duizenden personen op basis van de Noodwet opgepakt.⁵⁹ Ook personen die ervan verdacht werden een 'onorthodox' of afwijkend islamitisch geloof of andere religieuze overtuigingen of praktijken te hebben, werden op basis van de Noodwet gevangen gezet.⁶⁰

Partijenwet

De Partijenwet uit 1977⁶¹ verbodt de vorming van politieke partijen of het voeren van politieke campagne op basis van geloofsbelijdenis of op religieuze grondslag.⁶²

Eind maart 2011 keurde de Hoge Militaire Raad een nieuwe wet goed over de vorming van politieke partijen. De nieuwe wet verbiedt wederom de vorming van politieke partijen of het voeren van politieke campagnes op basis van geloofsbelijdenis of op religieuze grondslag.⁶³ Aan slechts één partij werd om deze reden registratie geweigerd.⁶⁴ De meeste politieke partijen omzeilen de wet door lidmaatschap van hun partij open te stellen voor andere gezindten. Leden van de Moslim Broederschap werden in het verleden vastgehouden en veroordeeld voor overtreding van de wet.⁶⁵ Ook werden kandidaten voor de parlementsverkiezingen van 2011, die voor hun campagne *slogans* gebruikten die als enigszins religieus konden worden beschouwd, van deelname uitgesloten.⁶⁶

⁵³ *Emergency Law No. 162* uit 1958. Freedom House, *Policing Belief, The impact of blasphemy laws on human rights*, oktober 2010.

⁵⁴ AI, *Egypt: Emergency law biggest threat to rights since '25 January revolution'*, 15 september 2011.

⁵⁵ AI, *Egypt- Amnesty International Report 2010*; AI, *Egypt: Emergency law biggest threat to rights since '25 January revolution'*, 15 september 2011; *Obama wil einde noodtoestand Egypte*, 25 oktober 2011, zie: <http://www.nu.nl>; AI, *Broken promises, Egypt's military rulers erode human rights*, november 2011.

⁵⁶ Al Jazeera, *Egyptians rally against emergency laws*, 16 september 2011.

⁵⁷ *Noodtoestand Egypte vrijwel opgeheven*, 24 januari 2012, zie: <http://www.nu.nl>; *Duizenden Egyptenaren op het Tahrirplein*, 25 januari 2012, zie: <http://www.nu.nl>.

⁵⁸ AI, *Egypt must protect peaceful protesters on '25 January' anniversary*, 24 januari 2012; HRW, *Egypt: Exceptions to ending emergency law invite abuse*, 25 januari 2012.

⁵⁹ HRW, *The road ahead*, januari 2012; HRW, *Egypt: Dismantle tools of repression*, 16 januari 2012; HRW, *World Report 2012*, 22 januari 2012.

⁶⁰ US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2011*, mei 2011.

⁶¹ Het in 1994 aan deze wet toegevoegde artikel 4, sub 3, stelt dat 'het verboden is een partij op te richten waarvan de uitgangspunten, het programma, de activiteiten of de keuze van de partijleiding of de partijleden, ingaan tegen de regels van wet nr. 33 uit 1978 inzake de bescherming van het binnenlands front en de maatschappelijke vrede, of op basis van klasse, sekse, of groepering, of geografisch, of op discriminatoire basis vanwege geslacht, afkomst, religie of overtuiging.'

⁶² US Department of State, *2010 Human Rights Report: Egypt*, 8 april 2011.

⁶³ EIU, *Country Report Egypt*, april 2011; Egypt Today, *Features: Mamdouh Nakhla*, 9 januari 2012; US Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices for 2011, Egypt*, 24 mei 2012.

⁶⁴ US Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices for 2011, Egypt*, 24 mei 2012.

⁶⁵ US Department of State, *2010 Human Rights Report: Egypt*, 8 april 2011.

⁶⁶ AI, *Egypt - Amnesty International Report 2011*.

Anti-discriminatiewet

In augustus 2011 heeft de interim regering een voorstel gepresenteerd om discriminatie van (religieuze) minderheden strafbaar te stellen. Het voorstel voorziet in een gevangenisstraf van drie maanden en een boete op *'any action that discriminates between people or against a sect due to gender, origin, language, religion or belief'*.⁶⁷ De wet werd op 15 oktober 2011 aangenomen door het parlement.⁶⁸

Regels bouw en renovatie gebedshuizen

Terwijl de bouw van moskeeën aan weinig beperkingen onderhevig is,⁶⁹ zijn bouw en verbouwing van kerken aan een strikt vergunningstelsel gebonden. Bouw en verbouwing van kerkgebouwen zijn slechts mogelijk bij presidentieel decreet. Deze regelgeving van 1934 is een restant van een Ottomaanse verordening uit 1856 (het 'Hamayouni-decreet').⁷⁰ Volgens bepalingen van het Egyptische ministerie van Binnenlandse Zaken uit 1934 moet bovendien aan tien voorwaarden⁷¹ worden voldaan, alvorens met een presidentieel decreet toestemming voor de bouw van kerkgebouwen kan worden verkregen.⁷²

De voorwaarden voor het afgeven van bouwvergunningen vormden in de afgelopen jaren herhaaldelijk aanleiding tot uitbarstingen van geweld. In juni 2011 werd een comité opgericht dat aanbevelingen deed voor het tegengaan van sektarische spanningen. Dit comité kwam met een wetsvoorstel voor algemene regels voor het bouwen en renoveren van gebedshuizen. Dit voorstel stuitte echter op bezwaren van religieuze instellingen en mensenrechtenorganisaties, omdat het bouwen van zowel kerken als moskeeën moeilijker zou worden gemaakt. In plaats daarvan wordt gepleit voor het versoepelen van de voorschriften voor het bouwen en renoveren van kerken. Het parlement moet zich hierover nog uitspreken.

Vanwege beperkingen in de afgifte van vergunningen voor de bouw van kerken, gebruiken sommige christelijke gemeenschappen ook particuliere gebouwen en appartementen voor hun religieuze diensten.⁷³

⁶⁷ Radio Nederland Wereldomroep, *Egyptian Copts; 'always the victim'*, 11 oktober 2011.

⁶⁸ The Huffington Post, *Egypt: Discrimination criminalized*, 15 oktober 2011; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012; US Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices for 2011, Egypt*, 24 mei 2012.

⁶⁹ Voor het openen van een nieuwe moskee is geen presidentiële goedkeuring nodig en ten aanzien van reparatiewerkzaamheden en uitbreidingen van een moskee zijn er geen belemmeringen. In tegenstelling tot kerken worden moskeeën gefinancierd door de staat. Christian Solidarity Worldwide, *Briefing Egypt Religious Freedom Profile*, september 2009; US Department of State, *July-December, 2010 International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011.

⁷⁰ In januari 1996 spande de Egyptische mensenrechtenactivist Mamdouh Nakhla een rechtszaak aan waarbij hij de grondwettigheid van deze verordening bestreed. In december 1998 verwees een administratief hof deze kwestie naar het *High Administrative Court*. Dit hof oordeelde (onverbindend) dat het decreet ongrondwettelijk was, maar dat het niet kon worden aangevochten, omdat dit in de eerste 60 dagen na het uitbrengen van het decreet had moeten gebeuren. Mamdouh Nakhla was het niet eens met deze redenering en spande in 2005 opnieuw een rechtszaak aan inzake de regels voor het bouwen en renoveren van kerken, waaronder het 'Hamayouni'-decreet. Tot op heden is in deze zaak geen uitspraak gedaan.

⁷¹ Deze voorwaarden betreffen onder andere de ligging van de voorgestelde plaats voor de bouw van de nieuwe kerk, de religieuze samenstelling van de mensen die in de buurt wonen en de eventuele nabijheid van andere kerken. US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; US Department of State, *July-December, 2010 International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011. Voor een vergelijking tussen de voorwaarden voor de bouw van kerken en de voorwaarden voor de bouw van moskeeën, zie: Arab West Report, *The legal framework of mosque building and muslim religious affairs in Egypt: towards a strengthening of State control*, Damas Addeh and Sayida Fuad, supervised and edited by Cornelis Hulsman, 15 januari 2011, <http://www.arabwestreport.info>.

⁷² Egypt Independent, *Egyptian government re-thinks unified law on places of worship*, 27 oktober 2011.

⁷³ US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; US Department of State, *July-December, 2010 International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011.

Hisba-wet

Volgens de shari'a kan iedere moslim een mede-moslim aangeven op beschuldiging van 'on-islamitisch' gedrag. In de praktijk zou dit kunnen neerkomen op een beschuldiging van afvalligheid. Dit is wettelijk geregeld in de zogenaamde 'Hisba-wet' van 1996. Deze wet is opgenomen in het wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering uit 1997, artikel 3bis.⁷⁴ De Hisba-wet regelt dit gebruik in die zin dat de aanklacht moet worden ingediend bij het Openbaar Ministerie (OM), en dat het OM de discretionaire bevoegdheid heeft tot onderzoek en eventueel vervolging over te gaan. De aanklager kan niet in beroep gaan tegen het besluit van het OM. De Hisba-wet stelt tevens dat vervolging alleen mogelijk is als de aanklagende partij zijn betrokkenheid bij het vermeende 'on-islamitisch' gedrag kan aantonen.⁷⁵

In verband met de Hisba-wet zijn als jurisprudentie de volgende twee uitspraken van de Egyptische Hoge Raad van belang:

- * Volgens een uitspraak in maart 1978 kan afvalligheid alleen worden vastgesteld op grond van een publieke verklaring daartoe, en niet uit gedragingen of anderszins.
- * Onder een publieke verklaring kan ook worden begrepen een boek of een film. Daarnaast worden uitspraken gedaan via sociale media of op internet ook gezien als publieke verklaringen.

De rechter heeft de bevoegdheid om, onafhankelijk van de uitleg van de auteur, vast te stellen of er sprake is van afvalligheid of niet.

Hoewel de hisba-wet oorspronkelijk bedoeld is voor beschuldigingen van religieuze afvalligheid, werd de wet in de afgelopen jaren steeds vaker gebruikt om vrijheid van meningsuiting te verhinderen.⁷⁶ De meeste aanklachten waren gericht tegen kritische schrijvers, journalisten en kunstenaars.⁷⁷

Artikel 98f Strafrecht

Artikel 98f van het Egyptische strafrecht heeft betrekking op aanklachten over het aanzetten tot religieuze verdeeldheid en het aantasten van de nationale eenheid. Voor meer informatie over het artikel, zie hoofdstuk 10.

Familierecht

De islamitische, christelijke en joodse gemeenschappen in Egypte hebben elk hun eigen familiewetten.⁷⁸ Christenen zijn voor de meeste zaken die het familierecht betreffen (huwelijk, scheiding, alimentatie, kindervoogdij) aangewezen op kerkelijke wetten.⁷⁹ Binnen de diverse christelijke kerkgenootschappen bestaan onderling afwijkende wetten. In geval van een huwelijk tussen christenen van verschillende

⁷⁴ De relevante passage uit artikel 3bis luidt als volgt: 'Het voorgaande doet niet af aan de bevoegdheid van het Openbaar Ministerie om in overeenstemming met de wet een zaak aanhangig te maken, te interveniëren of in beroep te gaan in deze zaak. Het voorgaande laat eveneens onverlet dat de wet een niet-rechthebbende toestaat een verordening in te stellen, in beroep te gaan of een aanklacht in te dienen in kwesties waarin hij persoonlijk belang heeft zoals door de wet vastgesteld.'

⁷⁵ Freedom House, *Policing Belief, The impact of blasphemy laws on human rights*, oktober 2010.

⁷⁶ Bikya Masr, *Rise of hisba in Egypt, Middle East*, 26 december 2009; Bikya Masr, *Egypt lawyers call for 1001 nights to be banned*, 27 april 2010.

⁷⁷ Mondiaal Nieuws, *Moraalridders maken progressieve Egyptenaren het leven zuur*, 20 oktober 2009; The Egyptian Organization for Human Rights, *Will hisba lawsuits arise after the Egyptian revolution?* 12 februari 2012; The Huffington Post, *Abdel Imam, Egypt film star, sentenced for insulting islam*, 22 februari 2012.

⁷⁸ US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; US Department of State, *2010 Human Rights Report: Egypt*, 8 april 2011; US Department of State, *July-December, 2010 International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011.

⁷⁹ HRW, *World Report 2012*, 22 januari 2012.

kerkgenootschappen kan de shari'a worden toegepast bij rechtszaken in de persoonlijke sfeer.⁸⁰

In een poging om meer uniformiteit te bereiken tussen de verschillende wetten, werd in 1980 een wetsvoorstel voor een gemeenschappelijk familierecht voor christenen van alle gezindten bij het parlement ingediend. In 1998 werd het wetsvoorstel herzien, maar niet aangenomen.⁸¹ De koptisch-orthodoxe kerk probeert nog steeds overeenstemming te bereiken over een gemeenschappelijk familierecht voor niet-moslims.⁸² Ook het Egyptische parlement werkt aan een wetsvoorstel betreffende familiewetgeving van niet-moslims.

Sinds 2000 kunnen islamitische vrouwen zonder toestemming van hun echtgenoot een echtscheiding aanvragen.⁸³ Deze vorm van echtscheiding wordt 'khul' genoemd. In ruil voor een 'khul'-scheiding moet een vrouw wel de bruidsschat terugbetalen en afstand doen van haar financiële rechten.⁸⁴ Deze wet maakt deel uit van de shari'a. Ook christelijke vrouwen die zich bekeren tot de islam krijgen te maken met deze wet, aangezien een moslimvrouw volgens het islamitische recht niet getrouwd mag zijn met een niet-moslim.⁸⁵

⁸⁰ MERIA, *Family Status issues among Egypt's Copts: A brief overview*, Volume 11, No. 3, september 2007; GTZ, *Promotion of Women's rights (Egypt), Personal status laws in Egypt*, maart 2010.

⁸¹ MERIA, *Family Status issues among Egypt's Copts: A brief overview*, Volume 11, No. 3, september 2007; GTZ, *Promotion of Women's rights (Egypt), Personal status laws in Egypt*, maart 2010.

⁸² Egypt Independent, *Church source: church seeking unified personal status law to avoid conflict*, 23 juli 2011.

⁸³ Voorheen moesten vrouwen voor de rechter bewijzen dat zij wettelijk 'goede' gronden hadden voor een echtscheiding. Onder 'goede' gronden werd onder andere verstaan: het getrouwd zijn met een man met een gebrek (zoals een ongeneeslijke ziekte); het getrouwd zijn met een man die de onderhoudsplicht van vrouw en kinderen niet nakomt; of het getrouwd zijn met een man die voor langere tijd afwezig is (vanwege bijvoorbeeld migratie of een gevangenisstraf).

⁸⁴ GTZ, *Promotion of Women's rights (Egypt), Personal status laws in Egypt*, maart 2010; US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; US Department of State, *July-December, 2010 International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011.

⁸⁵ Nadia Sonneveld, *Gescheiden vrouwen in Egypte betalen hoge prijs*, NRC Handelsblad, 25 april 2006, zie: <http://www.kennislink.nl>; GTZ, *Promotion of Women's rights (Egypt), Personal status laws in Egypt*, maart 2010.

5 Maatschappelijke positie

5.1 Positie christenen algemeen

In Egypte hebben koptische christenen en moslims een gemeenschappelijke geschiedenis en nationale identiteit; zij zijn van dezelfde etniciteit en delen taal en cultuur. Zij leven verspreid over Egypte, vaak als burens van moslims.⁸⁶ Koptische christenen vormen de grootste minderheidsgroep van het land. Deze christelijke minderheid kan hoofdzakelijk worden verdeeld in twee groepen: een groep die behoort tot de bovenklasse van de maatschappij en een groep die deel uitmaakt van de maatschappelijke onderklasse. Tot de bovenklasse behoren onder andere christenen die werkzaam zijn in de handel en in vrije beroepen als apotheker, advocaat en journalist. Christenen die tot de onderklasse behoren kennen een zeer lage levensstandaard en zijn bijvoorbeeld werkzaam als vuilnisophaler in Caïro.⁸⁷

In politiek en bestuurlijk opzicht verschilt de maatschappelijke positie van de christelijke bevolkingsgroep van de rest van de bevolking. Zo vervullen maar weinig kopten een hoge bestuurlijke en ambtelijke positie.⁸⁸ Ook staan er weinig namen van christenen op de kieslijsten. In christelijke kringen zou men hierin graag verandering zien, zodat de kans op vertegenwoordiging in het Egyptische parlement groter wordt. Bij de parlementsverkiezingen van 2011 stelde de leider van de Hoge Militaire Raad, gebruikmakend van de bevoegdheid om (maximaal tien) parlementsleden te benoemen, slechts vijf christelijke parlementsleden aan.⁸⁹ Geen van de gouverneurs in Egypte is christen.⁹⁰

Er zijn geen geregistreerde politieke partijen op christelijke grondslag in Egypte.⁹¹ Koptische leiders zijn van mening dat de oprichting van een christelijke politieke partij niet de oplossing vormt voor de problemen waarmee christenen te kampen hebben.⁹² Veel kopten willen een partij waarin zowel moslims als christenen zitting hebben.⁹³

Enkele namen van kopten die actief zijn in de politiek zijn: Naguib Sawiris en Rafiq Habib. Naguib Sawiris is een koptische zakenman. Hij is oprichter van de *Free Egyptians Party*, een partij met een sterk seculiere identiteit, die deelnam aan de parlementsverkiezingen van november 2011.⁹⁴ Rafiq Habib is één van de twee vicevoorzitters van de *Freedom and Justice Party*⁹⁵ (de politieke partij van de Moslimbroeders). Een andere bekende koptische naam uit het verleden is Boutros Boutros Ghali, de voormalige Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties. Hij was voorheen minister van Buitenlandse Zaken.

⁸⁶ US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010.

⁸⁷ Christian Solidarity Worldwide, *Briefing Egypt Religious Freedom Profile*, september 2009.

⁸⁸ Carnegie Middle East Center, *Christian minorities under attack: Egypt*, 20 januari 2011; AI, *Broken promises, Egypt's military rulers erode human rights*, november 2011.

⁸⁹ US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012; Al Arabiya News, *Christian governor fired in Egypt*, 25 april 2011.

⁹⁰ International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012; US Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices for 2011, Egypt*, 24 mei 2012.

⁹¹ Egypt Today, *Features: Mamdouh Nakhla*, 9 januari 2012.

⁹² Egypt Today, *Features: Mamdouh Nakhla*, 9 januari 2012.

⁹³ CEOSS, The Washington Post, *Egyptians say Christian party is not the answer*, 9 februari 2012.

⁹⁴ Al Arabiya News, *Egyptian coptic politician says army responsible for deadly Maspero violence*, 1 november 2011; EIU, *Country Report Egypt*, december 2011.

⁹⁵ De Arabische naam van de *Freedom and Justice Party* is: Hizb al-Hurriyya wa al-'Adala.

Binnen de krijgsmacht is het percentage christenen dat is vertegenwoordigd lager dan het percentage christenen op de totale bevolking. Ook is het aantal christenen met een hoge positie in de krijgsmacht bijzonder laag.⁹⁶ Christenen maken bovendien geen deel uit van de militaire inlichtingendienst.

Veel van de wensen die christenen de laatste jaren hebben geuit, zijn nog niet gerealiseerd. Zo is hun maatschappelijke positie (o.a. het aantal christenen in het parlement en op belangrijke overheidsfuncties) nog niet verbeterd of erkend, bestaat er nog geen gemeenschappelijk familierecht voor niet-moslims, wordt de godsdienst nog steeds op identiteitskaarten vermeld, en bestaat er nog steeds onvoldoende aandacht voor de koptische taal, geschiedenis en cultuur in het onderwijs.⁹⁷ Enkele positieve ontwikkelingen die plaatsvonden in 2011 betroffen de vervroegde vrijlating van de koptische priester Mitaus Wahba⁹⁸ in maart en de heropening van ruim vijftig kerken in mei.⁹⁹

Door de nadruk die de Egyptische overheid legt op het islamitische karakter van beleid en staat, voelen veel christenen zich buitengesloten. Zij voelen zich tweederangs burgers en achten zich in feite achtergesteld bij de islamitische meerderheid.¹⁰⁰ Tijdens de revolutie van 2011 was er onder veel christenen hoop op verandering en verbetering. Deze hoop heeft zich vooralsnog echter niet gematerialiseerd. Eind 2011 vonden parlementsverkiezingen plaats die resulteerden in een overwinning voor de islamisten.¹⁰¹ Onder christenen bestaat de vrees dat dit zal leiden tot een verdere verslechtering van hun positie in de Egyptische maatschappij.¹⁰²

5.2 Positie (christelijke) vrouwen

Sinds de val van president Mubarak is de positie van vrouwen in Egypte volgens *Amnesty International* niet verbeterd.¹⁰³ De positie van vrouwen staat momenteel sterk onder druk. Wel komen steeds meer vrouwen sinds de revolutie van 2011 op voor hun rechten. Zo namen zowel islamitische als christelijke vrouwen van verschillende leeftijden, rangen en standen (vaak samen met mannen) deel aan demonstraties. Vrouwen zijn over het algemeen nog steeds ondervertegenwoordigd in het maatschappelijk leven.¹⁰⁴ Zij zijn slecht vertegenwoordigd in vakbonden en maar weinig vrouwen vervullen een (belangrijke) politieke functie.¹⁰⁵ Dit geldt ook voor christelijke vrouwen. Christelijke vrouwen die wel een hogere positie bekleden, zijn bijvoorbeeld werkzaam in de textielindustrie of in de farmaceutische industrie.

⁹⁶ Carnegie Middle East Center, *Christian minorities under attack: Egypt*, 20 januari 2011; US Department of State, *2010 Human Rights Report: Egypt*, 8 april 2011.

⁹⁷ Christian Solidarity Worldwide, *Briefing Egypt Religious Freedom Profile*, september 2009.

⁹⁸ De koptische priester werd in 2008 veroordeeld tot vijf jaar gevangenisstraf en dwangarbeid voor het aannemen van een valse identiteitskaart bij het sluiten van een huwelijk tussen een kopt en een bekeerling. US Department of State, *July-December, 2010 International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011.

⁹⁹ US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012.

¹⁰⁰ Christian Solidarity Worldwide, *Briefing Egypt Religious Freedom Profile*, september 2009.

¹⁰¹ The Carnegie Papers, *Salafis and Sufis in Egypt*, december 2011.

¹⁰² Egypt Independent, *Conference raises concerns over lingering discrimination against Copts*, 12 september 2011; The Layman Online, *Arab spring or winter? Conversations with the president of Cairo's Evangelical Theological Seminary*, 3 februari 2012.

¹⁰³ AI, *Broken promises, Egypt's military rulers erode human rights*, november 2011.

¹⁰⁴ UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, *Committee on the Elimination of Discrimination against Women*, CEDAW/C/EGY/CO/7, 5 februari 2010.

¹⁰⁵ Fayza Abou Naga is de enige vrouwelijke minister in het Egyptische interim kabinet. Zij beheert de genderportefeuille. AI, *Egypt - Amnesty International Report 2011*; AI, *Year of rebellion, the state of human rights in the Middle East and Africa*, januari 2012.

Kledingcodes

Volgens verschillende bronnen is er in Egypte sprake van een toegenomen sociale druk op vrouwen om een hidjab (hoofddoek)¹⁰⁶ te dragen. Jonge christelijke meisjes in Opper-Egypte worden volgens een bron soms door hun leraren op school verplicht een hidjab te dragen. In Opper-Egypte dragen koptische vrouwen in de kerk een hoofddoek, maar dit is een voorschrift van de kerk.

Opvangmogelijkheden voor huiselijk geweld

Er zijn vijf opvangcentra voor alle vrouwen in Egypte die zich willen onttrekken aan (huiselijk) geweld. Vier van deze centra worden door de overheid gefinancierd en één centrum is opgericht door een lokale NGO¹⁰⁷. De overheidscentra bevinden zich in Caïro, Alexandrië, Beni Suef en Minya.

De meeste NGO's in Egypte hebben een unit voor *legal counseling* waar vrouwen terecht kunnen voor hulp. De units zijn echter gericht op vrouwen in het algemeen en niet zozeer specifiek op christelijke vrouwen.

Vrouwenbesnijdenis

Vrouwenbesnijdenis komt in Egypte voor onder zowel islamitische als christelijke bevolkingsgroepen, maar het percentage onder islamitische bevolkingsgroepen ligt volgens verschillende bronnen hoger dan dat onder christelijke bevolkingsgroepen.¹⁰⁸

Religieuze leiders van zowel christelijke als islamitische bevolkingsgroepen (de Groot Mufti¹⁰⁹ en het hoofd van de koptische kerk) veroordelen vrouwenbesnijdenis.¹¹⁰

Meestal heeft vrouwenbesnijdenis betrekking op de sociale status van een jong meisje en haar huwelijksmogelijkheden.¹¹¹ Hoewel religie vaak wordt gebruikt als excuus om vrouwenbesnijdenissen te blijven uitvoeren, is het volgens verschillende bronnen vooral een sociaal-cultureel verschijnsel.¹¹² De overtuiging dat vrouwenbesnijdenis een noodzakelijke en effectieve manier is om de deugdzaamheid van een meisje of vrouw te garanderen, speelt een grote rol bij het voortzetten van het gebruik.¹¹³ Ook wordt besnijdenis gezien als een noodzakelijke stap in de ontwikkeling van meisje naar vrouw. Meisjes en vrouwen die niet zijn besneden worden door hun omgeving gestigmatiseerd.¹¹⁴

¹⁰⁶ Volgens Van Dale, Groot Woordenboek van de Nederlandse taal is een hidjab een hoofddoek, gedragen door islamitische meisjes en vrouwen. Het Egyptische woord voor hidjab = higab.

¹⁰⁷ Het betreft *The Association for the Development and Enhancement of Women (ADEW)*.

¹⁰⁸ OMCT, *Violence against women in Egypt, Report prepared for the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 24th session, 15 januari - 2 februari 2001*; IRIN, *In-depth: Razor's Edge: The controversy of female genital mutilation*, 1 maart 2005; UNFPA, *Egypt - indicators*, zie: <http://egypt.unfpa.org>.

¹⁰⁹ In 2007 vaardigde de Groot Mufti van Egypte een fatwa uit ten aanzien van vrouwenbesnijdenis.

¹¹⁰ Volgens islamitische en christelijke religieuze leiders is vrouwenbesnijdenis niet terug te voeren op de Koran of de Bijbel. BBC News, *Egypt forbids female circumcision*, 28 juni 2007; UNFPA, *Egypt - indicators*, zie: <http://www.egypt.unfpa.org>.

¹¹¹ UNICEF, *Media Backgrounder: Female Genital Mutilation/Cutting (FGM/C) in Egypt*, zie: <http://www.unicef.org>; UNICEF, *Female genital mutilation: issues and impact*, zie: <http://www.unicef.org>; USAID, *Egypt, Violence against women, study, summary of findings*, april 2009.

¹¹² *FGM in Egypt*, zie: <http://www.religioustolerance.org>; UN Volunteers, *Womens' empowerment in Egypt*, 8 maart 2006, zie: <http://www.unv.org>; BLACD, *Community Participation to prevent FGM/C project in Minia government, Final Evaluation Report*, juni 2011.

¹¹³ WHO, *Social Science Policy Brief, Men's and women's perceptions of the relationship between female genital mutilation and women's sexuality in three communities in Egypt*, 2010.

¹¹⁴ UNICEF, *Media Backgrounder: Female Genital Mutilation/Cutting (FGM/C) in Egypt*, zie: <http://www.unicef.org>.

Vrouwenbesnijdenis kent een lange traditie in Egypte. Volgens de *Egypt Demographic and Health Survey* van 2008 stamt het gebruik al uit de faraonische tijd.¹¹⁵ Sinds 1996 is vrouwenbesnijdenis in Egypte wettelijk verboden. Een uitzondering hierop vormden besnijdenissen met een medische noodzaak. Van deze opening in de wet werd in het verleden veel gebruik gemaakt om meisjes nog te besnijden.¹¹⁶ In 2008 werden ook deze uitzonderingsgevallen bij wet verboden.¹¹⁷ Aanleiding daartoe was de dood van een twaalfjarig meisje tijdens een medische ingreep.¹¹⁸ Op overtreding van de wet staat een gevangenisstraf van minimaal drie maanden tot maximaal twee jaar of een geldboete van 1.000 EGP¹¹⁹ tot 5.000 EGP (ongeveer 120 tot 600 euro).¹²⁰ De gevangenisstraffen gelden alleen bij aanhoudingen op heterdaad. Ondanks het wettelijk verbod wordt het gebruik nog steeds wijdverbreid toegepast,¹²¹ al lijkt er sprake te zijn van een dalende trend.¹²²

Vrouwenbesnijdenis wordt meestal uitgevoerd bij meisjes in de leeftijd van 8-13 jaar of rond de puberteit (meestal vóór het 15^e levensjaar).¹²³ Soms wordt de ingreep ook uitgevoerd bij baby's of bij volwassen vrouwen. Het komt ook voor dat vrouwen pas na de geboorte van het eerste kind worden besneden. In de meeste gevallen bepaalt de moeder (en soms de vader) van een meisje of zij wel of niet zal worden besneden.¹²⁴ Het daadwerkelijk uitvoeren van een besnijdenis gebeurt door getraind medisch personeel (hoofdzakelijk artsen). Daarnaast worden besnijdenissen uitgevoerd door zogenaamde 'dayas'. Dit zijn traditionele vroedvrouwen.¹²⁵

Het opleidingsniveau is van invloed op het besluit een meisje of vrouw al dan niet te laten besnijden. Vrouwenbesnijdenis is in de hoge sociale klassen minder gangbaar. Van de vrouwen met middelbaar of hoger onderwijs is 87% besneden, terwijl 98% van de vrouwen zonder enige vorm van opleiding een besnijdenis heeft ondergaan.¹²⁶ Daarnaast komt vrouwenbesnijdenis vooral voor op het platteland.¹²⁷ De WHO onderscheidt vier verschillende typen. Alle vier typen komen voor in Egypte.¹²⁸

Zowel internationale organisaties als UNICEF en UNFPA, verschillende NGO's en de Egyptische overheid (het ministerie van Gezondheid) houden zich actief bezig met

¹¹⁵ *Egypt Demographic and Health Survey*, 2008, zie: <http://www.measuredhs.com>.

¹¹⁶ IRIN, *Egypt: focus on efforts to stop FGM*, 19 juli 2005.

¹¹⁷ NCCM, *The FGM-Free Village Model*, zie: <http://www.nccm-egypt.org>.

¹¹⁸ BBC News, *Egypt renews crackdown on female mutilation*, 1 september 2010.

¹¹⁹ EGP = Egyptische Pond.

¹²⁰ The UN Secretary-General's database on violence against women, *Law No. 126 of 2008 amending the Law on Children (No. 12 of 1996)*, zie: <http://www.un.org>; NCCM, *Criminalizing FGM... Why?*

¹²¹ UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, *Committee on the Elimination of Discrimination against Women*, CEDAW/C/EGY/CO/7, 5 februari 2010; AI, *Women demand equality in shaping new Egypt*, oktober 2011.

¹²² USAID, *Egypt, Violence against women, study, summary of findings*, april 2009; UNFPA, *Egypt – indicators*, zie: <http://www.egypt.unfpa.org>; IRIN, *Egypt: FGM/C still widespread, says WHO-funded study*, 8 maart 2010; UNFPA, *Convincing Egyptian doctors to 'Do no harm'*, 7 mei 2010; BBC News, *Egypt renews crackdown on female mutilation*, 1 september 2010; BLACD, *Community Participation to prevent FGM/C project in Minia government, Final Evaluation Report*, juni 2011.

¹²³ *Egypt Demographic and Health Survey*, 2008, zie: <http://www.measuredhs.com>; UNFPA, *Convincing Egyptian doctors to 'Do no harm'*, 7 mei 2010; Population Reference Bureau, *Female Genital Mutilation/Cutting: Data and Trends Update 2010*, zie: <http://www.prb.org>.

¹²⁴ BLACD, *Community Participation to prevent FGM/C project in Minia government, Final Evaluation Report*, juni 2011.

¹²⁵ *Egypt Demographic and Health Survey*, 2008, zie: <http://www.measuredhs.com>.

¹²⁶ Deze cijfers hebben voor zover bekend betrekking op zowel islamitische als christelijke vrouwen.

¹²⁷ Bikya Masr, *WHO: FGM still rampant in Egypt*, 11 maart 2010, zie: <http://www.bikyamasr.com>; UNFPA, *Convincing Egyptian doctors to 'Do no harm'*, 7 mei 2010; AI, *Women demand equality in shaping new Egypt*, oktober 2011.

¹²⁸ Voor een uitleg over de verschillende typen, zie: WHO, *Eliminating Female genital mutilation, An interagency statement*, 2008.

voorlichtings- en trainingsprogramma's om vrouwenbesnijdenis tegen te gaan.¹²⁹ Er is een *child help line* voor kinderen, waar ook meisjes met vragen over vrouwenbesnijdenis terecht kunnen. Er zijn geen speciale opvangcentra voor slachtoffers van vrouwenbesnijdenis.

Het is voor alle meisjes en vrouwen (inclusief christelijke vrouwen) zeer moeilijk om zich aan de invloedssfeer van de familie te onttrekken. Ook is het vrijwel onmogelijk om zich zelfstandig ergens in het land te vestigen en zich zonder steun van de familie staande te houden. Er zijn geen plaatsen bekend waar meisjes en vrouwen die niet willen worden besneden, kunnen verblijven. Aangifte doen van vrouwenbesnijdenis heeft volgens enkele bronnen in de meeste gevallen geen zin. Als een vrouw al aangifte doet, dan krijgt zij te horen dat het een privézaak is.

Sinds het ingaan van het wettelijk verbod en de aanscherping van de wet is slechts een aantal personen gearresteerd en vastgehouden voor het illegaal uitvoeren van besnijdenissen. Enkele klinieken waar besnijdenissen werden uitgevoerd, zijn gesloten.¹³⁰ Het sluiten van deze klinieken heeft tot hevige protesten geleid onder voorstanders van vrouwenbesnijdenis.¹³¹

Eerwraak

Eerwraak komt in Egypte voor onder zowel islamitische als christelijke families. Eerwraak wordt niet als zodanig genoemd in het wetboek van Strafrecht.¹³² In strafzaken waarbij sprake is van eerwraak, wordt in de praktijk vaak gebruik gemaakt van artikel 17 van het wetboek van Strafrecht. Dit artikel geeft een rechter de bevoegdheid bij moordzaken de straf te verminderen.¹³³ Volgens de Egyptische autoriteiten bestaat eerwraak in Egypte echter officieel niet.¹³⁴

Zaken waarin vrouwen uit eerwraak worden vermoord, worden meestal niet gemeld bij de politie.¹³⁵ Vaak ook worden dergelijke zaken wanneer deze wel worden gemeld, gedocumenteerd als ging het om gevallen van zelfmoord.¹³⁶

Volgens het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken kwamen in 2010 en 2011 verschillende gevallen van eerwraak voor in Egypte.¹³⁷ Om hoeveel christelijke vrouwen het daarbij ging, is niet bekend. Eerwraak komt vooral voor in Opper-Egypte.¹³⁸

¹²⁹ UNFPA, *Convincing Egyptian doctors to 'Do no harm'*, 7 mei 2010; BBC News, *Egypt renews crackdown on female mutilation*, 1 september 2010; Egyptian Center for Women, *Violence against women in Egypt*, zie: <http://www.un.org>.

¹³⁰ AI, *Amnesty International Report 2008, The State of the World's Human Right*; Bikya Masr, *Egypt: Female circumcision crackdown*, 30 augustus 2009, zie: <http://www.bikyamasr.com>; BBC News, *Egypt renews crackdown on female mutilation*, 1 september 2010.

¹³¹ The New York Times, *Female circumcision focus of ferocious debate in Egypt*, 19 september 2007.

¹³² US Department of State, *2010 Human Rights Report: Egypt*, 8 april 2011; US Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices for 2011, Egypt*, 24 mei 2012.

¹³³ Association of Legal Aid for Women, *Honour killing in Egypt*, 2005, zie: <http://www.un.org>; USAID, *Egypt, Violence against women, study, summary of findings*, april 2009; The Independent, *Robert Fisk: The lie behind mass 'suicides' of Egypt young women*, 9 september 2010.

¹³⁴ The Independent, *Robert Fisk: The lie behind mass 'suicides' of Egypt young women*, 9 september 2010; De Pers, *Afgeslacht in de naam van de eer*, 12 september 2010.

¹³⁵ *Egypt honor killing sees murderer, torturer get weak sentence*, 25 maart 2011, zie: <http://bikyamasr.com>.

¹³⁶ The Independent, *Robert Fisk: The lie behind mass 'suicides' of Egypt young women*, 9 september 2010.

¹³⁷ US Department of State, *2010 Human Rights Report: Egypt*, 8 april 2011; US Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices for 2011, Egypt*, 24 mei 2012.

¹³⁸ Association of Legal Aid for Women, *Honour killing in Egypt*, 2005, zie: <http://www.un.org>.

6 Maatschappelijke ontwikkelingen

6.1 Overlijden paus Shenouda III

Het overlijden van paus Shenouda III in maart 2012 heeft veel christenen en moslims in Egypte zwaar getroffen. De Groot Mufti noemde de dood van de paus 'een tragedie en een groot verlies voor Egypte en haar volk'.¹³⁹ Zowel de sjeik van Al-Azhar als leden van verschillende politieke partijen bezochten de koptisch-orthodoxe kathedraal om hun deelneming te betuigen met de dood van de paus.¹⁴⁰ Een groot aantal leden van de interim regering, waaronder veldmaarschalk Hussein Tantawi, was evenwel niet aanwezig bij de begrafenis van de paus.¹⁴¹

Veel aanhangers van de paus zagen hem als een beschermheer tegen de dreiging die volgens hen uitgaat van de islamitische meerderheid van het land.¹⁴² Eind maart 2012 verklaarde een salafistisch¹⁴³ leider in een boodschap op internet dat hij verheugd was over de dood van de paus. Ook andere salafisten uitten beledigingen tegen de paus. Tijdens een officieel moment van stilte in het parlement ter nagedachtenis van de paus, weigerden enkele salafistische parlementsleden op te staan. Anderen verlieten voortijdig de zaal.¹⁴⁴

6.2 Spanningen binnen de koptische kerk

Binnen de koptische kerk is de laatste jaren sprake van enige spanning. Steeds meer christenen weigeren nog langer aan de leiband van de koptische kerk te lopen en zij eisen een gelijkwaardige positie voor zichzelf op in de maatschappij. Ook zien zij de koptische kerk niet langer als hun politieke vertegenwoordiger. Door de decennialange medewerking aan het regime van president Mubarak zijn conservatieve instanties als de koptische kerk en Al-Azhar hun geloofwaardigheid, vooral onder de jongere generatie, langzamerhand kwijtgeraakt. Nu paus Shenouda III is overleden, zijn veel kopten van mening dat zijn opvolger in de toekomst een uitsluitend religieuze en spirituele rol moet gaan vervullen.¹⁴⁵

In 2011 waren er verschillende demonstraties van een groep kopten die zichzelf *The Right to Life Movement* noemt. Deze groep eist dat kopten de mogelijkheid krijgen om te scheiden en te hertrouwen zonder tussenkomst van de koptische kerk.¹⁴⁶

6.3 Interreligieuze dialoog

In het grootste gedeelte van Egypte is over het algemeen sprake van een vrij harmonieuze co-existentie tussen christenen en moslims. Ook is er sprake van interkerkelijke discussies en andere interconfessionele contacten tussen islamitische

¹³⁹ The Egyptian Gazette, *Pope Shenouda, head of Egypt's coptic church, dies*, 17 maart 2012.

¹⁴⁰ Egypt Independent, *Top muslim sheikhs offer condolences for pope*, 21 maart 2012.

¹⁴¹ Egypt Independent, *Transitional government leaders absent from pope's funeral*, 20 maart 2012.

¹⁴² *Paus Shenouda III, hoofd van de Egyptische kopten, overleden*, 17 maart 2012, zie: <http://www.nrc.nl>.

¹⁴³ Voor meer informatie over salafisten, zie hoofdstuk 7.

¹⁴⁴ Egypt Independent, *Nour Party spokesman: Minute of silence not mentioned in islam*, 20 maart 2012; Compass Direct News, *Salafist leaders celebrate death of coptic pope in Egypt*, 23 maart 2012.

¹⁴⁵ Egypt Independent, *Copts fear implications after Shenouda, disagree on papal political role*, 19 maart 2012.

¹⁴⁶ HRW, *World Report 2012*, 22 januari 2012.

en christelijke leiders, terwijl over en weer diensten worden bezocht. Particuliere christelijke scholen laten islamitische studenten toe. Religieuze liefdadigheidsinstellingen richten zich zowel op christelijke als op islamitische gemeenschappen.

De *Coptic Evangelical Organization for Social Services* (CEOSS) is een organisatie die actief is op het gebied van de bevordering van de interreligieuze dialoog in Egypte. Deze organisatie geeft ondersteuning aan een *Center for Intercultural Dialogue*¹⁴⁷ en organiseert diverse lezingen, seminars en fora. CEOSS werkt onder andere samen met Al-Azhar. In februari 2012 hield de organisatie in Alexandrië een seminar over de nieuw te vormen grondwet. Het hoofd van de *Legislation Committee* werd uitgenodigd om te komen spreken en er waren ruim 200 personen uit de politiek aanwezig. Het seminar was vooral bedoeld als platform voor dialoog.

Teneinde de tolerantie tussen verschillende religieuze, politieke en culturele leiders in Egypte te bevorderen en de interreligieuze dialoog verder te stimuleren, werd na de revolutie van 2011 in Caïro een 'Family House' opgericht. Dit is een forum waarin zaken die van gemeenschappelijk belang zijn voor de toekomst van Egypte worden besproken.¹⁴⁸ In juni 2011 presenteerde Al-Azhar naar aanleiding van diverse discussiebijeenkomsten een 'Declaration on the Future of Egypt'. Het document onderstreept onder andere het belang van vrijheid van meningsuiting, religie en mensenrechten.¹⁴⁹ Verder publiceerde Al-Azhar in januari 2012 een 'Bill of Rights', waarin wederom het belang van vrijheid van meningsuiting en religie aan de orde kwam.¹⁵⁰

Reeds in 1998 werd tussen het Vaticaan en Al-Azhar een commissie voor wederzijdse dialoog in het leven geroepen.¹⁵¹ De commissie komt nog steeds twee keer per jaar bijeen.¹⁵² Eind januari 2011 bevroor Al-Azhar de dialoog met het Vaticaan echter voor onbepaalde tijd. Aanleiding was een verklaring van Paus Benedictus XVI waarin hij stelde dat 'moslims anderen die met hen samenleven in het Midden-Oosten zouden discrimineren'. De paus gaf de verklaring na de aanslag op een kerk in Alexandrië, begin januari 2011. Al-Azhar noemde de verklaring beledigend voor de islam en wil besprekingen met het Vaticaan pas hervatten als de paus zijn excuses aanbiedt.¹⁵³ De Egyptische autoriteiten riepen na het incident hun ambassadeur bij het Vaticaan terug voor consultatie.¹⁵⁴

¹⁴⁷ CEOSS, Annual Review 2010.

¹⁴⁸ Al Arabiya News, *Egypt's Al-Azhar to preach Islamic message on satellite television*, 15 december 2011.

¹⁴⁹ Al-Azhar and the Bibliotheca Alexandrina Coordinating Committee, *Al-Azhar Declaration on the Future of Egypt*, juni 2011, zie: <http://dialogare.info>; Al Arabiya News, *Egypt's Al-Azhar to preach Islamic message on satellite television*, 15 december 2011; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012.

¹⁵⁰ US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012.

¹⁵¹ Pontifical Council for Interreligious Dialogue, *Final Declaration of Annual Meeting*, 24-25 februari 2009, zie: <http://www.vatican.va>.

¹⁵² Bikya Masr, *Al-Azhar freezes dialogue with Vatican indefinitely*, 21 januari 2011.

¹⁵³ Al Arabiya News, *Egypt's Al-Azhar says to freeze dialogue with Vatican*, 1 februari 2011; *Egypt Vatican*, 13 april 2011, zie: <http://www.asianews.it>.

¹⁵⁴ Al Arabiya News, *Egypt's Al-Azhar says to freeze dialogue with Vatican*, 1 februari 2011.

7 Politieke ontwikkelingen

7.1 Omwenteling

Sinds de massale volksopstand, die uiteindelijk op 11 februari 2011 leidde tot de val van president Mubarak, is de politieke situatie in Egypte ingrijpend veranderd. De omwenteling heeft ook gevolgen gehad voor de positie van religieuze minderheden, waaronder die van de christenen. Tijdens en kort na de revolutie was er sprake van een collectief gevoel van nationale eenheid, toen kopten en moslims zij aan zij op het Tahrirplein¹⁵⁵ in Caïro stonden om hun vrijheid op te eisen. Door het gebrekkige veiligheidsapparaat, waarbinnen de zo noodzakelijke hervormingen voorsnog uitblijven, maar ook door onder meer de toegenomen ruimte voor uitingen van religiositeit, nieuw verworven vrijheden waar zowel de Egyptische overheid als de verschillende bevolkingsgroepen mee moeten leren omgaan, is het aantal geweldsincidenten tussen moslims en christenen sinds de revolutie van 2011 toegenomen.¹⁵⁶ Een belangrijke bron van zorg vormt de hoge mate van straffeloosheid van dit soort incidenten. Men verwijt de Egyptische autoriteiten te laat in te grijpen en te verzuimen de schuldigen te vervolgen.

7.2 Islamistische stromingen

Moslimbroeders

In Egypte kunnen verschillende islamistische stromingen worden onderscheiden.¹⁵⁷ In de eerste plaats zijn er de Moslimbroeders, die jarenlang de status van legale politieke partij nastreefden. Op 6 juni 2011 ontvingen zij officiële goedkeuring voor de oprichting van een politieke partij, genaamd *Freedom and Justice Party* (FJP).¹⁵⁸ Zij zijn bereid te participeren in het bestaande politieke systeem om dat vervolgens van binnenuit te hervormen. Naar eigen zeggen streven de Moslimbroeders een staat na die noch militair noch theocratisch is, maar 'civiel' met een islamitisch referentiekader, waarbinnen iedereen gelijke rechten heeft en waar vrijheid van godsdienst gewaarborgd is. Tegelijkertijd zijn zij bijvoorbeeld van mening dat het voor een (christelijke) vrouw niet mogelijk is om de functie van president te bekleden. Veel Egyptenaren, waaronder vrouwen, kopten, maar ook gematigde moslims vrezen dan ook dat de Moslimbroeders uit zijn op een islamitische staat, waarin vrijheden zullen worden geofferd. Bij de parlementsverkiezingen van 2011 behaalde de *Freedom and Justice Party* het grootste deel van de zetels (47%).¹⁵⁹ Mohammed Saad el-Katatni van de Moslimbroeders werd op 23 januari 2012 gekozen tot voorzitter van het nieuwe parlement.¹⁶⁰

¹⁵⁵ De Arabische naam van dit plein is: 'Midan Tahrir', dat 'Bevrijdingsplein' betekent. Het plein was de centrale locatie van de Egyptische revolutie van 2011.

¹⁵⁶ Op 15 maart 2011 werd de oude Egyptische staatsveiligheidsdienst (opgericht in 1952) officieel ontbonden verklaard. Een nieuwe nationale veiligheidsdienst werd opgericht en belast met het monitoren van terroristische dreigingen en bedreigingen van de nationale veiligheid. Egypt Independent, *Reform security, secure reform*, 23 maart 2011; AI, *Year of rebellion, The state of human rights in the Middle East and North Africa*, januari 2012.

¹⁵⁷ Volgens Van Dale, Groot Woordenboek van de Nederlandse taal is een islamist een fanatieke moslim, die een theocratie op islamitische grondslag nastreeft.

¹⁵⁸ EIU, *Country Report Egypt*, april, mei, juni 2011.

¹⁵⁹ The Economist, *Islamists of every stripe to the fore*, 3 december 2011; VOA, *Egypt's islamists compete to votes in runoff elections*, 6 december 2011.

¹⁶⁰ EIU, *Country Report Egypt*, januari 2012; *Islamist wordt parlementsvoorzitter Egypte*, 23 januari 2012, zie: <http://www.nu.nl>.

*Salafisten*¹⁶¹

De van oudsher apolitieke, ultraconservatieve salafisten werden voorheen vooral gezien als een radicale stroming binnen de islam zonder politieke aspiraties.¹⁶² In 2011 hebben zij echter meerdere politieke partijen opgericht, verenigd in de coalitie *Islamist Bloc/Alliance*.¹⁶³ Het islamistische blok bestaat uit drie salafistische partijen: Al Nour, Al-Asalaa en de *Reconstruction and Development Party*,¹⁶⁴ die alle drie deelnamen aan de laatste parlementsverkiezingen. Van deze drie partijen is Al Nour de grootste. Al Nour streeft een civiele democratische staat na zonder extremisme met als inzet de geleidelijke invoering van de shari'a in de samenleving. Al Nour behaalde bij de parlementsverkiezingen een onverwacht groot aantal zetels (25%).¹⁶⁵

In 2011 hielden salafisten diverse openbare manifestaties die leidden tot sektarische spanningen tussen moslims en christenen.

Al-Jihad

Al-Jihad is bekend vanwege aanslagen gericht tegen politici, hoge ambtenaren en militairen, vooral in Caïro. Deze extremistisch militante groepering wordt verantwoordelijk gehouden voor diverse moordaanslagen op politici. Al-Jihad werkt vanaf 1998 formeel samen met terreurorganisatie Al Qa'ida. In juni 2001 zijn beide organisaties samengegaan.¹⁶⁶

*Al Gama'a al Islamiyya*¹⁶⁷

Al Gama'a al Islamiyya beoordeelt de Egyptische staat als een anti-islamitische vijand, tegen welke met geweld verzet dient te worden geboden. In tegenstelling tot de Moslimbroeders beschouwen sommige aanhangers van Al Gama'a al Islamiyya iemand die behoort tot de christelijke bevolkingsgroep als een ongelovige.¹⁶⁸ Overigens zijn er ook Moslimbroeders en aanhangers van gelijksoortige islamitische stromingen die christenen als zogenaamde 'medeburgers' zouden willen erkennen. Voor zover aanhangers van Al Gama'a al Islamiyya christenen wel eenduidig als ongelovige aanmerken, willen zij hen vastleggen op een tweederangspositie volgens de meest strikte interpretatie van de shari'a.¹⁶⁹

De Gama'a al Islamiyya was in de jaren '90 verantwoordelijk voor een reeks terroristische aanslagen in Egypte. Na deze aanslagen viel de groep uiteen in twee verschillende facties. De ene factie begon onderhandelingen met de regering over vrijlating van gevangenen in ruil voor het afzweren van geweld. De andere factie weigerde geweld af te zweren en sloot zich in 2006 aan bij Al Qa'ida. Leaders van laatstgenoemde factie ontkennen deze fusie echter en blijven beweren uit te zijn op 'vredezame samenwerking' met de Egyptische staat. Al Gama'a al Islamiyya ontwikkelde zich vanaf 2009 tot een groep die zich richt op prediking en missionair

¹⁶¹ Volgens Van Dale, Groot Woordenboek van de Nederlandse taal is een salafist een aanhanger van het salafisme, die een pure interpretatie van de Koran voorstaat en een islamitische rechtsorde nastreeft.

¹⁶² The Carnegie Papers, *Salafis and Sufis in Egypt*, december 2011.

¹⁶³ De Arabische naam van *Islamist Bloc/Alliance* is: al-Kutla al-Islamiyya.

¹⁶⁴ De Arabische naam van de *Reconstruction and Development Party* is: Hizb al-Benaa wa al-Tanmia.

¹⁶⁵ *Moslimbroederschap Egypte ligt aan kop*, 30 november 2011, zie: <http://www.nu.nl>; BBC News, *Rural Egypt holds key to political future*, 25 januari 2012; EIU, *Country Report Egypt*, januari 2012.

¹⁶⁶ Zie: <http://www.globalsecurity.org>.

¹⁶⁷ De organisatie staat bekend onder verschillende namen: *Al Gama'a al Islamiyya*, *Al Jamaat al Islamiyya*, *Gamaat Islamiyya* en *Islamic Group*. NCTB, Kennisbank terroristische organisaties, zie: <http://www.nctb.nl>.

¹⁶⁸ De term die voor een ongelovige wordt gebruikt, is: 'dhimmi'. 'Dhimmi' wil zoveel zeggen als 'een gelovige die een geopenbaard boek bezit en binnen het kader van de shari'a recht heeft op een beschermde positie tegen betaling van een soort belasting'.

¹⁶⁹ NCTB, Kennisbank terroristische organisaties, zie: <http://www.nctb.nl>.

werk.¹⁷⁰ De organisatie staat nog steeds op een lijst van door de EU en de VN verboden terroristische organisaties.¹⁷¹

Al Gama'a al Islamiyya heeft traditioneel een naar verhouding grote aanhang in de provincies Asyut en Minya. Dit zijn ook gebieden waar veel christenen wonen. Op haar hoogtepunt had de Al Gama'a al Islamiyya enkele duizenden leden en een vergelijkbaar aantal supporters. Sinds het einde van de jaren '90 is het aantal leden sterk afgenomen.¹⁷²

Medio maart 2011 werden Aboud al-Zomr en zijn neef Tarek al-Zomr vrijgelaten uit de gevangenis. Aboud al-Zomr en Tarek al-Zomr waren beiden leden van Al Gama'a al Islamiyya. Zij zaten dertig jaar gevangen in verband met de moord op oud-president Anwar Sadat, in 1981. Kort na zijn vrijlating verkondigde Aboud al-Zomr dat hij van plan was een nieuwe politieke partij op te richten die open zou staan voor zowel moslims als kopten.¹⁷³ De partijaanvraag werd echter geweigerd door de Politieke Partijen Commissie. Al Gama'a al Islamiyya ging hiertegen in beroep en slaagde erin de weigering door de rechter ongedaan te maken. De nieuwe politieke partij van Al Gama'a al Islamiyya, de *Reconstruction and Development Party*, beweert geweld te hebben afgezworen en een civiele staat na te streven.

¹⁷⁰ NCTB, Kennisbank terroristische organisaties, zie: <http://www.nctb.nl>.

¹⁷¹ NCTB, Kennisbank terroristische organisaties, zie: <http://www.nctb.nl>.

¹⁷² NCTB, Kennisbank terroristische organisaties, zie: <http://www.nctb.nl>.

¹⁷³ EIU, *Country Report Egypt*, april 2011.

8 Spanningen tussen moslims en christenen

8.1 Achtergronden

Zoals in hoofdstuk 3 reeds is vermeld, bestaan er al sinds jaar en dag spanningen tussen moslims en christenen in Egypte.¹⁷⁴ Spanningen tussen moslims en christenen komen van oudsher vooral voor in gebieden waar traditioneel sprake is van een militant fundamentalistische aanhang, gekoppeld aan de aanwezigheid van een relatief groot aantal christelijke bewoners. Conflicten in het zuiden van Egypte worden vaak langs tribale scheidslijnen beslecht. In Opper-Egypte kunnen afpersingspraktijken voorkomen, waarbij 'beschermingsgeld'¹⁷⁵ van christenen wordt geëist. Bij weigering hieraan gevolg te geven, riskeren de betrokkenen geweld tegen henzelf, hun familie en bedrijfjes. De traditie van bloedvetes¹⁷⁶ (vooral in Opper-Egypte) versterkt het geweld.¹⁷⁷

Het feit dat bloedvetes vooral in Opper-Egypte voorkomen, heeft volgens een bron te maken met het feit dat de bevolking hier zeer conservatief is. Ook speelt de geografische situatie een rol (families wonen in losstaande huizen buiten de dorpen en moeten hun familie 'beschermen').¹⁷⁸ Bovendien hanteert elke familie zijn eigen wetten en is er soms sprake van gespannen relaties tussen verschillende families.¹⁷⁹ Bloedwraak komt voor onder zowel moslimfamilies als christelijke families.

Bij spanningen tussen moslims en christenen spelen in veel gevallen vooroordelen een rol en ontstaan situaties waarin geweld wordt gebruikt.¹⁸⁰ Wederzijdse discriminatie komt voor¹⁸¹ en hoewel discriminatie op grond van religieuze overtuiging volgens de Egyptische autoriteiten officieel niet bestaat, was er volgens verschillende mensenrechtenorganisaties in de afgelopen jaren sprake van wijdverbreide discriminatie gericht tegen christenen.¹⁸²

Volgens een bekende mensenrechtenactivist was er in de eerste maand na de revolutie van 2011 sprake van een positieve interactie tussen moslims en kopten.¹⁸³ Bij gebrek aan politie en veiligheid op straat stelden moslims en christenen spontaan burgerwachten aan.¹⁸⁴ Daarna namen discriminatie en geweld volgens deze bron

¹⁷⁴ Carnegie Middle East Center, *Christian minorities under attack: Egypt*, 20 januari 2011; AI, *Broken promises, Egypt's military rulers erode human rights*, november 2011.

¹⁷⁵ Hiervoor wordt wel de term 'jizya' gehanteerd. 'Jizya' is volgens het klassiek islamitisch recht een vorm van betalingsplicht bedoeld voor niet-moslims die in een islamitisch land wonen.

¹⁷⁶ Bij bloedvetes of bloedwraak gaat het om een situatie waarin een familielid van een bepaalde familie iemand uit een andere familie vermoordt uit wraak om een eerder gepleegde moord.

¹⁷⁷ EIPR, *Freedom of Religion and Belief in Egypt, Quarterly Report, October-December 2009*, januari 2010.

¹⁷⁸ Veel personen (ook christenen) in Opper-Egypte hebben de beschikking over wapens. Cornelis Hulsman, *The context of the brutal attack on a coptic orthodox church in Alexandria on January 1, 2011*, Missio 2011, zie: <http://www.arabwestreport.info>.

¹⁷⁹ US Copts Association, *For the Copts killed in Nazlet Roman, Abu Qurquas, Minya*, 28 maart 2012.

¹⁸⁰ Carnegie Middle East Center, *Christian minorities under attack: Egypt*, 20 januari 2011; AI, *Broken promises, Egypt's military rulers erode human rights*, november 2011.

¹⁸¹ Cornelis Hulsman, *The context of the brutal attack on a coptic orthodox church in Alexandria on January 1, 2011*, Missio 2011, zie: <http://www.arabwestreport.info>.

¹⁸² US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; HRW, *Country Summary Egypt*, januari 2011; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2011*, mei 2011; US Department of State, *July-December, 2010 International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011; AI, *Annual Report 2012, Egypt*.

¹⁸³ Egypt Today, *Features: Mamdouh Nakhla*, 9 januari 2012.

¹⁸⁴ Op 29 januari 2011 besloot de minister van Binnenlandse Zaken de politie van straat te halen. Als gevolg van de slechte veiligheidssituatie die hierdoor ontstond, ontsnapten criminelen en politieke activisten (onder wie islamisten) uit de gevangenis en ontstond er chaos op straat. Veel burgers in het hele land creëerden toen

weer toe.¹⁸⁵ Dit was zoals gezegd deels te wijten aan een gebrekkig functionerend veiligheidsapparaat¹⁸⁶; deels ook aan het feit dat verschillende religieuze groepen alsmede de Egyptische overheid moeten leren omgaan met nieuw verworven vrijheden waardoor partijen steeds mondiger worden. Bij de verschillende geweldsincidenten tussen moslims en christenen vielen overigens zowel christelijke slachtoffers als moslimslachtoffers.

Het moslimgeweld tegen christenen komt volgens verschillende bronnen niet zozeer voort uit louter religieuze motieven, maar het heeft veelal sociale,¹⁸⁷ politieke, economische en criminele achtergronden.¹⁸⁸ Incidenten ontstaan vaak naar aanleiding van geruchten, onbeduidende gebeurtenissen en (al dan niet gefundeerde) berichten in de media.¹⁸⁹ Daarnaast vormen (familie)ruzies, interreligieuze relaties, bekeringen, landeigendomskwesaties en vergunningen voor de bouw van kerken aanleiding tot conflicten.¹⁹⁰

8.2 Geweldsincidenten

Van januari 2008 tot januari 2010 vonden volgens mensenrechtenorganisaties minstens 53 incidenten van sektarisch geweld plaats in 17 verschillende Egyptische provincies (gemiddeld twee incidenten per maand). De meeste incidenten vonden plaats in Opper-Egypte en betroffen aanvallen van moslims op christenen en hun kerken en bezittingen.¹⁹¹ In 2010 en begin 2011 nam het aantal confrontaties tussen moslims en christenen af,¹⁹² maar de incidenten die plaatsvonden, waren gewelddadiger en de gevolgen ingrijpender.¹⁹³ Een voorbeeld hiervan is de aanslag op een kerk in Alexandrië op 1 januari 2011, die de relatie tussen moslims en christenen ernstig onder druk zette.¹⁹⁴ Sommige incidenten van religieus geweld zijn terug te voeren op de situatie van enkele koptische vrouwen. Deze vrouwen wilden scheiden van hun koptische echtgenoot. Vanwege het feit dat het koptisch familierecht dit niet toestaat, voelden zij zich genoodzaakt zich te bekeren tot de islam. De koptische kerk werd ervan beschuldigd deze vrouwen onder dwang vast te

---

spontaan burgerwachten (bestaande uit zowel moslims als christenen). Cornelis Hulsmans, *The context of the brutal attack on a coptic orthodox church in Alexandria on January 1, 2011*, Missio 2011, zie: <http://www.arabwestreport.info>.

¹⁸⁵ Egypt Today, *Features: Mamdouh Nakhla*, 9 januari 2012.

¹⁸⁶ Verslag van bezoek Mensenrechtenambassadeur aan Egypte, 17 mei t/m 20 mei 2011, zie: <http://www.rijksoverheid.nl>.

¹⁸⁷ Vaak zijn spanningen terug te voeren op sociale problemen, waaraan in een later stadium een religieuze dimensie wordt toegevoegd. Cornelis Hulsmans, Center for Intercultural Dialogue and Translation, zie: <http://www.arabwestreport.info>.

¹⁸⁸ Cornelis Hulsmans, *The context of the brutal attack on a coptic orthodox church in Alexandria on January 1, 2011*, Missio 2011, zie: <http://www.arabwestreport.info>.

¹⁸⁹ Voorafgaand aan de aanslag van 1 januari 2011 verschenen ongefundeerde berichten in de Egyptische media dat christenen wapens zouden verbergen in kerken en kloosters. Cornelis Hulsmans, *The context of the brutal attack on a coptic orthodox church in Alexandria on January 1, 2011*, Missio 2011, zie: <http://www.arabwestreport.info>; US Department of State, *July-December, 2010 International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011.

¹⁹⁰ EIPR, *Freedom of Religion and Belief in Egypt, Quarterly Report, October-December 2009*, januari 2010; AI, *Document – Egypt: Egyptian authorities failing to protect religious minorities*, 12 januari 2010.

¹⁹¹ EIPR, *Two years of sectarian violence: What have we learned? Where do we begin?* april 2010; Human Rights First, *Sectarian violence in Egypt*, 14 juni 2011; HRW, *Egypt: Don't cover up military killing of Copt protesters*, 25 oktober 2011.

¹⁹² Onder andere vanwege de verscherpte veiligheid rond de parlementsverkiezingen van 2010.

¹⁹³ Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Tussentijdse rapportage over de pilot vrijheid van godsdienst en levensovertuiging*, 6 april 2011, zie <http://www.rijksoverheid.nl>.

¹⁹⁴ Cornelis Hulsmans, *The context of the brutal attack on a coptic orthodox church in Alexandria on January 1, 2011*, Missio 2011, zie: <http://www.arabwestreport.info>.

houden. De aanvallen op kerken die hiervan het gevolg waren, zorgden voor veel maatschappelijke onrust.

Volgens sommige bronnen was er tussen maart en september 2011 sprake van een escalatie van sektarisch geweld. Andere bronnen zijn van mening dat het niet duidelijk is of er daadwerkelijk sprake is van een toename van het sektarisch geweld. Volgens hen zou er ook sprake kunnen zijn van een verbeterde rapportage van het geweld.

De meeste geweldsincidenten betroffen aanvallen van moslims op christenen. Aanvallen van christenen gericht tegen moslims kwamen ook voor,¹⁹⁵ maar in mindere mate. In sommige gevallen was onduidelijkheid wie de aanzet gaf tot geweld. Volgens enkele bronnen zijn de meeste geweldsincidenten incidenteel van aard.

Sinds januari 2010 vonden in Egypte onder andere de volgende geweldsincidenten plaats.¹⁹⁶

Op 6 januari 2010 werden in Nag Hammadi zeven koptische christenen en een moslim gedood bij een bomaanslag op een koptisch-orthodoxe kerk. In de kerk werd een dienst gehouden ter gelegenheid van het koptisch kerstfeest. In de dagen na het incident braken gevechten uit tussen moslims en christenen.¹⁹⁷ Op 16 januari 2011 werd één van de drie daders ter dood veroordeeld. Hij werd op 10 oktober 2011 geëxecuteerd.¹⁹⁸

Op 4 maart 2010 werd in Sol (90 km ten zuiden van Caïro) een koptische kerk verwoest door moslims als gevolg van een ruzie tussen de families van een christelijke man en een islamitische vrouw. Een relatie tussen deze man en vrouw vormde de aanleiding.

Op 13 maart 2010 spoorde een imam in Marsa Matrouh een groep van 250 tot 300 moslims aan de naburige koptisch-orthodoxe kerk aan te vallen. De muur van de kerk zou op het pad naar de moskee staan. Tientallen christenen raakten gewond, drie huizen van christenen werden platgebrand en de kerk werd beschadigd.¹⁹⁹

Op 3 september 2010 beschuldigden islamitische demonstranten de koptisch-orthodoxe kerk van het ontvoeren van de vrouw van een koptisch priester. De vrouw zou zich vrijwillig tot de islam hebben bekeerd. De koptische kerk sprak de beschuldigingen echter tegen en beweerde het omgekeerde. De vrouw zou door moslims zijn ontvoerd en gedwongen tot bekering. In juli 2010 zou zij uit haar huis zijn verdwenen. Zij zou later zijn teruggekeerd, maar niet meer in het openbaar zijn verschenen.²⁰⁰

¹⁹⁵ Cornelis Hulsman, *The context of the brutal attack on a coptic orthodox church in Alexandria on January 1, 2011*, Missio 2011, zie: <http://www.arabwestreport.info>.

¹⁹⁶ De in deze paragraaf vermelde lijst van geweldsincidenten dient ter illustratie en is geen uitputtende opsomming.

¹⁹⁷ BBC News, *Egypt Copts angry after Alexandria church bomb*, 4 januari 2011; The Washington Institute for Near East Policy, *Renewed violence against Egypt's coptic christians*, Policy Watch 1621, 15 januari 2010; US Department of State, *2010 Human Rights Report: Egypt*, 8 april 2011.

¹⁹⁸ AI, *Annual Report 2012, Egypt*; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012.

¹⁹⁹ US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2011*, mei 2011; Human Rights First, *Sectarian violence in Egypt*, 14 juni 2011.

²⁰⁰ AP, *Muslim protesters accuse Egypt's coptic church of abducting woman who converted to islam*, 3 september 2010; *Koptische kerk beschuldigd van ontvoering*, 3 september 2010, zie: <http://www.rkk.nl>.

In november 2010 werden in de provincie Qena een twaalftal huizen en bedrijven van christenen door moslims geplunderd en in brand gestoken. Geruchten over een interreligieuze relatie vormden de aanleiding voor de aanval. De veiligheidsdiensten stelden een avondklok in en arresteerden verschillende moslims, maar niemand werd veroordeeld.²⁰¹

Bij botsingen tussen kopten en veiligheidsdiensten in Omraniya kwamen op 24 november 2010 twee personen om het leven, raakten tientallen personen gewond en werden meer dan 150 mensen opgepakt. Aanleiding was een actie van de politie om de bouw van een kerk te verhinderen. Volgens koptische christenen was voor de bouw van de kerk echter een vergunning afgegeven. Paus Shenouda III trok zich uit protest over de gebeurtenissen terug in een klooster.²⁰²

Op 1 januari 2011 werd een kerk in Alexandrië opgeblazen. Daarbij vielen ruim twintig doden en ongeveer 70 gewonden.²⁰³ Na het incident braken gevechten uit tussen christenen en moslims. De aanslag is niet opgeëist. De autoriteiten houden buitenlandse elementen verantwoordelijk voor de aanslag.²⁰⁴ Vervolging van daders door de Egyptische autoriteiten heeft niet plaatsgevonden.²⁰⁵ In de dagen na de aanslag vonden in Alexandrië rellen plaats. De woede van de reischoppers richtte zich vooral op het ministerie van Binnenlandse zaken en de veiligheidsdiensten, die, ondanks op het internet geuite bedreigingen van militante islamisten, de kerk niet goed had beschermd.²⁰⁶

Op 30 januari 2011 werd een christelijke familie in Sharona (nabij Maghagha) vermoord. Het ging om een familievete naar aanleiding van een relatie tussen een koptisch meisje en een islamitische jongen. Eerder zouden islamitische familieleden zijn vermoord.²⁰⁷

Op 5 maart 2011 werden de huizen van enkele christenen in het zuiden van Caïro aangevallen door moslims die daarbij tevens een koptische kerk in brand staken. Een gerucht over een relatie tussen een christelijke man en een islamitische vrouw vormde de aanleiding voor de aanval.²⁰⁸

Op 19 april 2011 werden in Abu Qurqas de huizen en bezittingen van christenen door moslims in brand gestoken naar aanleiding van een incident tussen een islamitische buschauffeur en beveiligers van een koptisch politicus. Twee mensen kwamen daarbij om het leven. Tien moslims en acht christenen zullen worden berecht.²⁰⁹

Begin mei 2011 bezetten salafisten een moskee in Caïro en verdreven de door de overheid aangewezen imam. Dezelfde dag trok een groep salafisten naar de koptische kathedraal in Caïro met de bedoeling deze te bezetten. Zij werden

²⁰¹ Human Rights First, *Sectarian violence in Egypt*, 14 juni 2011.

²⁰² EIU, *Country Report Egypt*, januari 2011; US Department of State, *2010 Human Rights Report: Egypt*, 8 april 2011; Human Rights First, *Sectarian violence in Egypt*, 14 juni 2011.

²⁰³ Cornelis Hulsman, *The context of the brutal attack on a coptic orthodox church in Alexandria on January 1, 2011*, Missio 2011, zie: <http://www.arabwestreport.info>; BBC News, *Egypt bombs kills 21 at Alexandria coptic church*, 1 januari 2011.

²⁰⁴ Human Rights First, *Sectarian violence in Egypt*, 14 juni 2011.

²⁰⁵ HRW, *World Report 2012*, 22 januari 2012.

²⁰⁶ ICG, *Popular protest in North Africa and the Middle East (I): Egypt victorious? Middle East/North Africa report no. 101*, 24 februari 2011.

²⁰⁷ Cornelis Hulsman, *The context of the brutal attack on a coptic orthodox church in Alexandria on January 1, 2011*, Missio 2011, zie: <http://www.arabwestreport.info>.

²⁰⁸ IRIN, *Egypt: timeline of sectarian violence*, 11 oktober 2011.

²⁰⁹ HRW, *Egypt: Don't cover up military killing of Copt protesters*, 25 oktober 2011.

tegengehouden door ruim duizend kopten en moslims die gezamenlijk de kathedraal beschermden.

Op 7 en 8 mei 2011 kwamen vijftien personen om bij een aanslag van salafisten op de twee kerken in de wijk Imbaba in Caïro. Aanleiding was het gerucht dat een christelijke vrouw tegen haar wil zou worden vastgehouden in één van de kerken, omdat zij zich tot de islam wilde bekeren en met een islamitische man wilde trouwen. In Caïro raakten in reactie op de gebeurtenis christenen en moslims slaags met elkaar. Direct na de aanslag kondigde de interim regering aan compensatiebetalingen te zullen verrichten aan familieleden van de overledenen.²¹⁰ De kerk die bij de aanslag was afgebrand, werd in snel tempo door het leger weer opgebouwd. 48 personen werden in staat van beschuldiging gesteld.²¹¹ De rechtszaak tegen verdachten van het geweldsincident werd meerdere keren uitgesteld, maar loopt nog.²¹²

Op 15 mei 2011 raakten moslims en christenen slaags met elkaar in de omgeving van het hoofdkwartier van de staatstelevisie in Caïro, waar een groep christenen demonstreerde. Daarbij raakten 65 mensen gewond en werden vijftien mensen gearresteerd.²¹³

Op 21 mei 2011 beëindigden christenen een twee weken durende protestactie voor het gebouw van de staatstelevisie. De actie was een reactie op het incident in de wijk Imbaba op 7 en 8 mei 2011. Eén van de eisen van de christenen was de heropening van een aantal kerken. De eis werd door de autoriteiten ingewilligd, maar leidde tot onlusten. Vijf christenen werden opgepakt.²¹⁴

Op 30 september 2011 werd een kerk in het dorp Marinab (Aswan) door radicale moslims in brand gestoken. De kerk zou geen vergunning hebben voor het uitvoeren van renovaties. De leider van de koptische kerk maakte na het incident bekend wel over de juiste papieren te beschikken. De gouverneur van Aswan betwijfelde de echtheid van de documenten echter en hield vol dat het gebouw geen vergunning had om als kerk te fungeren. Strafrechtelijke vervolging van de daders heeft niet plaats gevonden. Politie en openbare aanklagers drongen er slechts op aan dat daders en slachtoffers zich met elkaar zouden verzoenen.²¹⁵ Wel werd de koptische priester Makarius in maart 2012 veroordeeld tot een gevangenisstraf van zes maanden en een geldboete van 300 EGP (ongeveer 40 euro) vanwege het illegaal uitbreiden van de kerk en het vervalsen van de bouwvergunningen.²¹⁶

Naar aanleiding van het incident op 30 september 2011 en eerdere geweldsincidenten, hielden enkele duizenden demonstranten (voornamelijk christenen, maar ook moslims) in Caïro op 9 oktober 2011 een vreedzame protestmars tegen religieus geweld en discriminatie. De protestmars, die plaats

²¹⁰ *Egypt promises justice after Copts and Muslims clash in Cairo*, 8 mei 2011, zie: <http://www.guardian.co.uk>.; *The Independent, Egypt threatens death penalty for inciting sectarian strife*, 8 mei 2011; *Egypt: Churches burned, 12 killed in sectarian clashes*, 9 mei 2011, zie: <http://www.christianpost.com>; *Fears of 'grave future' for Egypt's Christians*, 12 mei 2011, zie: <http://www.christianpost.com>; *AI, Broken promises, Egypt's military rulers erode human rights*, november 2011.

²¹¹ *HRW, Egypt: Don't cover up military killing of Copt protesters*, 25 oktober 2011.

²¹² *AI, Annual Report 2012, Egypt*.

²¹³ *ANP/DPA, Opnieuw botsingen moslims en christenen in Cairo*, 15 mei 2011.

²¹⁴ *NOS, Christenen beëindigen protest Cairo*, 21 mei 2011.

²¹⁵ *HRW, Egypt: Don't cover up military killing of Copt protesters*, 25 oktober 2011; *HRW, World Report 2012*, 22 januari 2012.

²¹⁶ *Egyptians Against Religious Discrimination (MARED) condemns the judgment to imprison the priest of Marineb*, 10 maart 2012, zie: <http://www.copticsolidarity.org>; *Veroordeling koptische priester voorbeeld van oneerlijke behandeling*, 15 maart 2012, zie: <http://www.refdag.nl>.

vond bij het gebouw van de staatstelevisie (het zogenaamde 'Maspero-gebouw'), mondde uit in een confrontatie tussen demonstranten, veiligheidstroepen en relschoppers.²¹⁷ De Egyptische staatstelevisie berichtte over 'kopten die het leger aanvielen' en riep 'eerbare' burgers op het leger tegen de aanvallen van de kopten te beschermen.²¹⁸ Ten minste vierentwintig personen kwamen bij het incident om het leven en meer dan 300 mensen raakten gewond. Onder de dodelijke slachtoffers bevonden zich drie militairen.²¹⁹ De meeste slachtoffers zouden door pantservoertuigen van het leger zijn overreden.²²⁰ Het is onduidelijk wie verantwoordelijk is voor de geweldsuitbarsting.²²¹ Sommige bronnen zijn van mening dat het leger zelf verantwoordelijk is.²²² Drie soldaten staan momenteel terecht voor een militaire rechtbank in verband met hun betrokkenheid bij het incident. De zaken van de burgerverdachten zijn overgedragen aan de Openbaar Aanklager.

De rellen van 9 oktober 2011 riepen wereldwijd grote verontwaardiging op. Volgens paus Shenouda III, destijds de hoogste geestelijke van de koptische kerk in Egypte, verstoorden buitenstaanders de demonstratie en lokten zij een gewelddadige reactie uit bij de militairen die vervolgens de kopten daarvan de schuld gaven.²²³ De paus riep de koptische gemeenschap op geen nieuwe protestacties meer te voeren. Ahmed al-Tayyeb, sjeik van Al-Azhar, verzocht religieuze leiders van beide gemeenschappen voor een spoedoverleg bijeen te komen. Paus Shenouda III ging echter niet in op het verzoek. Hij kondigde naar aanleiding van de gebeurtenissen een rouwperiode af van drie dagen. Kopten in de hele wereld gaven gehoor aan deze oproep.

Eind december 2011 werd een 17-jarige kopt opgepakt, omdat hij een spotprent van de profeet Mohammed op zijn *Facebook* pagina zou hebben geplaatst. Voor het huis van de kopt werd vervolgens gedemonstreerd en zijn huis en de huizen van andere kopten werden aangevallen. Sommige kopten vertrokken uit angst voor wraakacties.²²⁴ De 17-jarige kopt werd op 4 april 2012 veroordeeld tot drie jaar gevangenisstraf.²²⁵

Op 20 januari 2012 vond een aanval plaats op enkele koptische inwoners van het dorp Rahmaniya-Kebly (Opper-Egypte) waarbij huizen en winkels werden vernield in aanwezigheid van de veiligheidsdiensten. Volgens de kopten werd het geweld uitgelokt door salafisten.²²⁶

Op 28 januari 2012 viel een groep moslims een aantal christelijke bewoners uit het dorp Sharbat (nabij Alexandrië) aan. Aanleiding waren geruchten over intieme foto's van een moslimvrouw en een koptische man. Na de aanval werden acht christelijke families (op basis van verzoeningsafspraken) onder toezicht van lokale

²¹⁷ HRW, *Egypt: Don't cover up military killing of Copt protesters*, 25 oktober 2011.

²¹⁸ Bikya Masr, *When Egypt's state media wins, freedom and justice lose*, 10 oktober 2011; HRW, *Egypt: Don't cover up military killing of Copt protesters*, 25 oktober 2011.

²¹⁹ Brief aan de Voorzitter van de Tweede Kamer inzake de situatie van Kopten in Egypte, DAM-865/11, 12 oktober 2011 zie: <http://www.rijksoverheid.nl>.

²²⁰ HRW, *Egypt: Don't cover up military killing of Copt protesters*, 25 oktober 2011.

²²¹ NRC Handelsblad, *Egyptisch leger rijdt in op Kopten*, 11 oktober 2011; NRC Next, *Plots rijden de pantservoertuigen op de menigte in*, 11 oktober 2011.

²²² Bikya Masr, *When Egypt's state media wins, freedom and justice lose*, 10 oktober 2011.

²²³ BBC News, *Egypt clashes: Copts mourn victims of Cairo unrest*, 10 oktober 2011; IRIN, *Egypt: what the 'sectarian' clashes say about nation's revolution*, 12 oktober 2011.

²²⁴ *Egyptische Kopt opgepakt na spotprent op Facebook*, 31 december 2011, zie: <http://www.nu.nl>.

²²⁵ Compass Direct News, *Court in Egypt sentences young Christian for 'insulting islam'*, 6 april 2012.

²²⁶ Christian Solidarity Worldwide, *Egypt: CSW calls for prayer in face of increased attacks on coptic christians*, 1 februari 2012.

veiligheidsdiensten het dorp uitgezet.²²⁷ Na een bemiddelingspoging door parlementariërs konden de meeste families terugkeren naar hun dorp.²²⁸

²²⁷ Christian Solidarity Worldwide, *Egypt: CSW calls for prayer in face of increased attacks on coptic christians*, 1 februari 2012; EIPR, *Crimes in Al-Amiriya: collective punishment of copts and official sanction for sectarian attacks*, 12 februari 2012, zie: <http://eipr.org>.

²²⁸ US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012; *Versterk de rechtsstaat in Egypte*, 1 maart 2012, zie: <http://www.novini.nl>.

9 Bescherming christenen

9.1 Rol van de autoriteiten

De Egyptische overheid is zich bewust van het potentiële gevaar dat uitgaat van spanningen tussen moslims en christenen en zet zich in om escalatie te voorkomen.²²⁹ Na het geweldsincident bij Nag Hammadi in januari 2010 stuurde het ministerie van Religieuze zaken religieuze leiders naar verschillende locaties om de spanningen te verlichten en beloofde de regering gevallen van sektarisch geweld te onderzoeken en te vervolgen.

Sinds de politieke omwenteling van begin 2011, en als gevolg van een reeks aanslagen op christelijke doelwitten, heeft de interim regering een aantal maatregelen genomen om sektarisch geweld tegen te gaan. Zo kondigden de Hoge Militaire Raad en het interim kabinet van premier Sharaf na de aanval op een kerk in Caïro in mei 2011 een *zero tolerance* beleid af ten aanzien van sektarisch geweld. Tevens werd een comité opgericht dat aanbevelingen moet doen voor het tegengaan van sektarische spanningen. Voorts werd het voeren van religieuze leuzen tijdens de verkiezingscampagne strafbaar gesteld. Protesten bij gebedshuizen werden verboden, de bewaking werd opgevoerd en besluiten om bepaalde kerken te sluiten werden herzien. In augustus 2011 presenteerde de interim regering tevens een voorstel om discriminatie van (religieuze) minderheden strafbaar te stellen.

Naar aanleiding van de incidenten die op 9 oktober 2011 bij het gebouw van de staatstelevisie in Caïro plaatsvonden, kondigde de interim regering aan een *fact finding* commissie op te zetten en verdachten te berechten in militaire rechtbanken.²³⁰ De interim regering beloofde tevens een tweetal onderzoeken te zullen doen. De resultaten van deze onderzoeken zijn echter niet bekend gemaakt. De *National Council for Human Rights* (NCHR) stelde zelf een onderzoek in en drong er bij de interim regering op aan een onafhankelijke en onpartijdige commissie aan te stellen die het incident verder moet onderzoeken.²³¹

Koptische jongeren vinden de door de overheid genomen maatregelen niet voldoende. Zij demonstreerden onder ander tegen de naar hun mening 'lakse' houding van de Hoge Militaire Raad tegenover het toegenomen geweld tegen christenen. Zij eisen de bescherming van het leger en willen dat de interim regering de voortdurende straffeloosheid aanpakt. De grootste grief die zij tegenover de Hoge Militaire Raad hebben, betreft het feit dat er na de meeste geweldsincidenten geen rechtszaken hebben plaatsgevonden.²³²

²²⁹ Kamerbrief inzake beantwoording vragen van de leden Roon en Wilders over de rol van Egyptische veiligheidsdiensten bij spanningen tussen moslims en christenen, 29 oktober 2010, zie: <http://www.rijksoverheid.nl>; Reformatorisch Dagblad, *Egypte zegt toe kopten actief te beschermen*, 3 november 2011.

²³⁰ Novum/AP, Spoedberaad Egypte over geweld, 10 oktober 2011; NRC Handelsblad, *Egyptisch leger rijdt in op Kopten*, 11 oktober 2011; NRC Next, *Plots rijden de pantserwagens op de menigte in*, 11 oktober 2011.

²³¹ AI, *Broken promises, Egypt's military rulers erode human rights*, november 2011; *Egyptische minister belooft vrije en eerlijke verkiezingen*, 2 november 2011, zie: <http://www.rijksoverheid.nl>.

²³² Novum/AP, Spoedberaad Egypte over geweld, 10 oktober 2011; BBC News-Guide: *Christians in the Middle East*, 10 oktober 2011.

Hoewel het voor christenen mogelijk is om bij de politie aangifte te doen van een misdrijf met een religieuze achtergrond, wordt met dergelijke aangiftes in de praktijk nauwelijks iets gedaan. In veel gevallen initieert de overheid zogenaamde 'verzoeningssessies' tussen kopten en moslims, maar vindt geen daadwerkelijke strafvervolgning van de daders plaats.²³³ Voor zover bekend kunnen christenen (en andere Egyptenaren), wanneer de politie in gebreke blijft, geen bescherming zoeken bij andere (hogere) autoriteiten. Het is niet bekend in hoeverre niet-gouvernementele organisaties of internationale organisaties behulpzaam kunnen zijn.

9.2 Visie mensenrechtenorganisaties

Amnesty International is van mening dat de Egyptische autoriteiten de afgelopen jaren te weinig hebben gedaan om minderheidsgroepen, waaronder christenen effectief te beschermen.²³⁴ Hierin is volgens de organisatie geen verandering te constateren sinds het aantreden van de Hoge Militaire Raad. Naar aanleiding van geweldsincidenten gericht tegen christenen die plaatsvonden in 2010 en 2011 werden volgens de organisatie veelal niet-afdoende maatregelen getroffen. Ook maatschappelijke organisaties zetten vraagtekens bij de bereidheid van de autoriteiten om de schuldigen daadwerkelijk te veroordelen.

Volgens mensenrechtenorganisatie *Human Rights First* (HRF) is het aantal incidenten van sektarisch geweld, in het bijzonder de aanvallen op christenen, toegenomen tijdens de laatste jaren van het bewind van president Mubarak. Sinds de val van de president op 11 februari 2011 heeft deze trend zich doorgezet. De mensenrechtenorganisatie is de mening toegedaan dat het toegenomen geweld tegen christenen het gevolg is van een aantal lang bestaande nalatigheden van de Egyptische overheid. Zo doet de overheid volgens deze organisatie niets aan de ongelijkheid en discriminatie gericht tegen de Egyptische christelijke minderheid. De overheid bestraft de verantwoordelijken voor het (aanzetten tot) geweld tegen religieuze minderheden niet en spreekt zich niet duidelijk genoeg uit tegen religieus extremisme en het misbruiken van religieus fanatisme voor politieke doeleinden. Ook beschermt de overheid de bezittingen en de levens van burgers niet genoeg. Zij handhaaft de wet niet voldoende en scherpt wetgeving onvoldoende aan. De overheid bevordert verder de vrijheid van godsdienst te weinig en creëert geen klimaat waarin religieuze tolerantie en samenleving van verschillende religieuze groepen binnen de Egyptische maatschappij worden gestimuleerd.²³⁵

Ook de *United States Commission on International Religious Freedom* is van mening dat de godsdienstvrijheid onder het bewind van president Mubarak is verslechterd en sinds diens val niet is verbeterd. De commissie noemt het toegenomen geweld tegen christenen en wijst vooral op het gebrek aan deugdelijke rechtsbescherming door de Egyptische autoriteiten, dat volgens de commissie bijdraagt aan een 'klimaat van straffeloosheid'.²³⁶ Verschillende andere bronnen zijn deze mening eveneens toegedaan. Gedwongen verzoening van slachtoffers van geweld met de

²³³ Aantal ontvoeringen koptische meisjes in Egypte neemt fors toe, 29 juli 2011, zie: <http://www.refdag.nl>; US Department of State, *July-December, 2010 International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011.

²³⁴ AI, *Broken promises, Egypt's military rulers erode human rights*, november 2011.

²³⁵ Human Rights First, *Sectarian violence in Egypt*, 14 juni 2011.

²³⁶ US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2011*, mei 2011; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012.

daders, zonder juridische strafvervolging, vergroot volgens hen het gevoel van onrecht.²³⁷

Egypte werd door bovengenoemde *United States Commission* in 2011 en 2012 aangemerkt als 'country of particular concern'; een label dat alleen wordt gegeven aan landen die behoren tot de grootste schenders van godsdienstvrijheid in de wereld.²³⁸ Ook *Amnesty International* is van mening dat de Hoge Militaire Raad sinds zijn aantreden op 11 februari 2011 weinig heeft gedaan om het recht op godsdienstvrijheid voor christenen en andere minderheidsgroepen te respecteren.²³⁹

Op de ranglijst christenvervolging van de organisatie *Open Doors*, die opkomt voor de belangen van vervolgte christenen wereldwijd, is Egypte van een 19^e plaats in 2011 naar een 15^e plaats in 2012 gegaan (op een totaal van 25 landen).²⁴⁰

²³⁷ US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; AI, *Broken promises, Egypt's military rulers erode human rights*, november 2011; EIPR, *Crimes in Al-Amiriya: collective punishment of Copts and official sanction for sectarian attacks*, 12 februari 2012, zie: <http://eipr.org>.

²³⁸ U.S. urged to step up religious freedom efforts in Egypt, 28 april 2011, zie: <http://www.christianpost.com>; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2011*, mei 2011; *Violence bursts out again as christians protest in Egypt*, 16 mei 2011, zie: <http://www.christianpost.com>; The Daily News Egypt, *Egypt downgraded in US religious freedom report*, 14 september 2011; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012.

²³⁹ AI, *Broken promises, Egypt's military rulers erode human rights*, november 2011.

²⁴⁰ *Open Doors* is een interkerkelijke stichting die christenen in de wereld steunt, ongeacht hun kerkelijke gezindte. Voor de ranglijst christenvervolging, zie: <http://www.opendoors.nl>.

10 Apostasie en bekering

In het Midden-Oosten heeft religie een geheel andere connotatie dan doorgaans het geval is in Europa. Religie is in de Arabische wereld meer dan een geloofsbelijdenis; zij maakt deel uit van de individuele- en de groepsidentiteit. Een religieuze gemeenschap heeft een eigen levensstijl, eigen normen en een eigen familiewetgeving.

Apostasie²⁴¹ en bekering hebben in Egypte veel verder strekkende gevolgen dan in Europa. Wijziging van religie betekent vaak verstoting uit de ene gemeenschap en met wantrouwen bejegend worden door de andere.²⁴² Een bekering (van zowel de islam naar het christendom als andersom) wordt in Egypte als een verlies voor de eigen geloofsgemeenschap, dan wel een overwinning op de andere geloofsgemeenschap ervaren. Gevoelens van schaamte en eer spelen daarbij een grote rol.²⁴³

Het onderscheid tussen apostasie en bekering wordt in Egypte niet altijd strikt gehanteerd. In geval van bekering is in de praktijk veelal sprake van apostasie en omgekeerd. De opvatting dat men zich bekeert tot een bepaalde godsdienst zonder dat men eerder een andere religie aanhing, strookt over het algemeen niet met de Egyptische realiteit. Ook geldt dat apostasie zonder overgang naar een andere godsdienst in de praktijk niet veel voorkomt.²⁴⁴ In veel gevallen gaat afvalligheid van de islam gepaard met overgang naar het christendom. In zeer geringe mate komt in Egypte bekering tot het bahaïsme voor. De meeste bekeringen betreffen om uiteenlopende redenen een overgang van het christendom naar de islam.

Daarnaast komt het voor dat christenen wisselen van kerkgenootschap.²⁴⁵ Een overstap van het ene kerkgenootschap op het andere kan op bezwaren van de kerk en de sociale omgeving stuiten. Veel mensen laten zich daarom niet officieel inschrijven bij een andere kerk, maar wonen wel de diensten bij van het nieuw gekozen kerkgenootschap. In 2008 werd binnen alle kerken in Egypte de informele afspraak gemaakt dat men niet meer van de ene naar de andere kerk kan overgaan wanneer men daarmee de bedoeling heeft te kunnen scheiden.

10.1 Wetgeving

Volgens het islamitisch recht kan een moslim nimmer de islam afzweren: afvalligheid van de islam is verboden. Er kan - afhankelijk van de rechtsschool -

²⁴¹ Apostasie wordt door Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal gedefinieerd als: afval(ligheid) (van geloof/partij), geloofsverzaking.

²⁴² HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007; Christian Solidarity Worldwide, *Briefing Egypt Religious Freedom Profile*, september 2009.

²⁴³ Cornelis Hulsman, *The context of the brutal attack on a coptic orthodox church in Alexandria on January 1, 2011*, Missio 2011, zie: <http://www.arabwestreport.info>.

²⁴⁴ De zaken van de professoren Nasr Abu Zeid, Hassan Hanafi en schrijfster Nawal al-Saadawi kunnen hierop volgens sommigen als uitzonderingen worden beschouwd. De Egyptische Nobelprijswinnaar Naguib Mahfouz werd van geloofsverzaking beticht op basis van atheïsme-aanklachten.

²⁴⁵ Egypt Independent, *120 Coptic Christians leave Orthodox church over divorce, remarriage laws*, 18 september 2011.

zelfs de doodstraf op staan als de afvallige niet tot de islam terugkeert.²⁴⁶ Deze bepaling is echter niet opgenomen in de Egyptische wetgeving.²⁴⁷

Het Egyptische recht kent geen officiële straf voor apostasie. Strafrechtelijke vervolging louter op grond van bekering²⁴⁸ vindt niet plaats.²⁴⁹ Ondanks het feit dat er geen verbod op afvalligheid van de islam of op overgang naar een andere religie bestaat, is het mogelijk dat een tot het christendom bekeerde moslim weliswaar niet wordt vervolgd voor de bekering zelf, maar wel op basis van aanklachten als het aanzetten tot religieuze verdeeldheid en het aantasten van de nationale eenheid. Zo is het denkbaar dat moslims die zich bekeren, of degenen die aan deze bekering hebben meegeholpen (bijvoorbeeld priesters en missionarissen) worden opgepakt en strafrechtelijk worden vervolgd, indien sprake is van omstandigheden zoals genoemd in artikel 98f van de Egyptische Strafwet:

*"A penalty of imprisonment for a period of not less than six months and not more than five years, or a fine of not less than LE 500 and not more than LE 1.000, shall be imposed on any person who exploits religion in order to promote or advocate extremist ideologies by word or mouth, in writing or in any other manner with a view to stirring up sedition, disparaging, or belittling any divinely revealed religion or its adherents, or prejudicing national unity or social harmony."*²⁵⁰

Dit artikel is in de afgelopen jaren vooral gebruikt om leden van verschillende religieuze groepen met geloofspraktijken die afwijken van de doorsnee manier van beleving van het islamitische geloof, personen die de harmonie binnen de gemeenschap zouden verstoren, of personen die de drie officieel erkende religies zouden beledigen, te arresteren en vast te houden en in sommige gevallen te vervolgen. Het ging daarbij vooral om leden van afwijkende stromingen binnen de islam.²⁵¹

Ten aanzien van christenen zijn er diverse gevallen bekend waarbij er sprake was van arrestatie en (tijdelijke) detentie in verband met de overgang van de islam naar het christendom, vanwege bekeringsactiviteiten, of vanwege andere beschuldigingen die samenhangen met artikel 98f (zonder dat geheel duidelijk is in hoeverre dergelijke arrestanten en gedetineerden officieel in staat van beschuldiging werden gesteld). Na enige tijd werden deze personen in de regel weer vrijgelaten.

²⁴⁶ Een officiële executie vanwege apostasie heeft in Egypte voor zover bekend nooit plaatsgevonden. Christian Solidarity Worldwide, *Briefing Egypt, Religious Freedom Profile*, september 2009.

²⁴⁷ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007.

²⁴⁸ Met 'bekering' wordt in dit geval bedoeld het overgaan tot een andere godsdienst (i.c. het christendom) of 'zich bekeren'. Dit in tegenstelling tot 'het doen overgaan tot een andere godsdienst', hetgeen onder 'proselitisme' in hoofdstuk 11 wordt behandeld.

²⁴⁹ *Christian girls targeted by islamists for forced conversions in Egypt*, 18 juli 2011, zie: <http://www.christianpost.com>; *Aantal ontvoeringen koptische meisjes in Egypte neemt fors toe*, 29 juli 2011, zie: <http://www.refdag.nl>; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012.

²⁵⁰ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007; UN Human Rights Council, *Racism, racial discrimination, xenophobia and related forms of intolerance, follow-up and implementation of the Durban Declaration and Programme of Action, Written statement submitted by the Cairo Institute for Human Rights Studies, Ninth session, A/HRC/9/NGO/33*, 29 augustus 2008; HRW, *UPR Submission: Egypt September 2009*, 16 februari 2010; HRW, *The road ahead*, januari 2012.

²⁵¹ UN Human Rights Council, *Racism, racial discrimination, xenophobia and related forms of intolerance, follow-up and implementation of the Durban Declaration and Programme of Action, Written statement submitted by the Cairo Institute for Human Rights Studies, Ninth session, A/HRC/9/NGO/33*, 29 augustus 2008; Ahmadiyya Times, *Egypt: After 80 days of detention, state security prosecutor releases all Ahmadi detainees*, 9 juni 2010; US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2011*, mei 2011; 'Blasphemy' Laws in Egypt; *Sudan threatens converts*, 11 mei 2011, zie: <http://www.christianpost.com>; HRW, *The road ahead*, januari 2012.

Gerechtelijke procedures werden vaak niet ingesteld.²⁵² Wanneer een bekering bekend wordt bij de veiligheidsdiensten, kunnen deze in verband met een mogelijke inbreuk op de sociaal-maatschappelijke orde overgaan tot arrestatie en detentie.²⁵³ Er zijn voorts nog geen aanwijzingen dat de wetgeving ten aanzien van artikel 98f zal worden veranderd.²⁵⁴

10.2 Sociale acceptatie

Het feit dat een moslim zich tot het christendom bekeert, is in Egypte maatschappelijk onacceptabel. De regel dat een moslim de islam nimmer kan verlaten, is in de Egyptische samenleving onder islamieten een diepgewortelde norm. Vooral van de zijde van de familie, maar in veel gevallen ook vanuit de moskee, de werkgemeenschap en de woonomgeving zal men trachten de 'dwalende terug te brengen op het juiste pad'. Lukt dit niet, dan wordt een afvallige vaak uitgestoten uit de familie- en kennissenkring, gediscrimineerd en maatschappelijk geïsoleerd.²⁵⁵

Daarnaast kunnen problemen met collega's ontstaan en zou men kunnen worden ontslagen. Ook riskeert men conflicten met burens en andere omwonenden. Zo is het geval bekend van een tot het christendom bekeerd moslim-echtpaar in de Caïreense wijk Hadayek al-Ma'adi, dat in de woonomgeving opviel doordat de echtgenoot niet wilde meedoen aan moskeebezoek. Toen bekering werd verondersteld en uitkwam, volgde een dreigement van brandstichting en werd de huisbaas gedwongen de huur van het echtpaar op te zeggen. Het echtpaar zag zich gedwongen te verhuizen. Vergelijkbare voorbeelden zijn bekend. Ook komt het voor dat kinderen van bekeerlingen problemen krijgen op school.²⁵⁶ Kinderen van tot het christendom bekeerde moslims worden door de autoriteiten automatisch beschouwd als moslims.²⁵⁷

De reactie van de sociale omgeving zal verschillen al naar gelang de sociale klasse, de plaats waar de bekering plaatsvond (in Egypte of daarbuiten), de invloed van de bekeerling op anderen, de maatschappelijke positie, de manier waarop de afvallige uiting geeft aan zijn apostasie, de ruchtbaarheid die de afvalligheid heeft gekregen en mogelijk andere factoren en specifieke omstandigheden. Hieraan moet worden toegevoegd dat mishandeling en zelfs moord door de eigen familie in verband met eerkwesties in Egypte geen onbekende verschijnselen zijn. De sociale druk en de daarmee gepaard gaande negatieve bejegening van de zijde van familie en anderen kunnen zodanige (levensbedreigende) vormen aannemen, dat het voor de betrokken

²⁵² Freedom House, *Policing Belief, The impact of blasphemy laws on human right*, oktober 2010; 'Blasphemy' Laws in Egypt; Sudan threatens converts, 11 mei 2011, zie: <http://www.christianpost.com>; HRW, *The road ahead*, januari 2012.

²⁵³ Christian Solidarity Worldwide, *Briefing Egypt Religious Freedom Profile*, september 2009; US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2011*, mei 2011; 'Blasphemy' Laws in Egypt; Sudan threatens converts, 11 mei 2011, zie: <http://www.christianpost.com>.

²⁵⁴ 'Blasphemy' Laws in Egypt; Sudan threatens converts, 11 mei 2011, zie: <http://www.christianpost.com>; AI, *Broken promises, Egypt's military rulers erode human rights*, november 2011.

²⁵⁵ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007; Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Tussentijdse rapportage over de pilot vrijheid van godsdienst en levensovertuiging*, 6 april 2011, zie <http://www.rijksoverheid.nl>.

²⁵⁶ Christian Solidarity Worldwide, *Briefing Egypt Religious Freedom Profile*, september 2009.

²⁵⁷ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007; Christian Solidarity Worldwide, *Briefing Egypt Religious Freedom Profile*, september 2009; US Department of State, *July-December, 2010 International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011.

bekeerling (en vaak ook diens echtgeno(o)t(e) en kinderen) feitelijk onmogelijk wordt gemaakt om een normaal bestaan te leiden in zijn/haar oude sociale omgeving. Men zal zich ergens anders moeten vestigen. Het is overigens niet uitgesloten dat iemand uit de sociale omgeving van een afvallige moslim aangifte tracht te doen bij de veiligheidsdiensten, of een als fundamentalistisch bekend staande organisatie inlicht.²⁵⁸ Soms claimen familieleden dat bekeerde verwanten door christenen zijn ontvoerd of gehersenspoeld.

In beginsel is het mogelijk dat afvalligen en bekeerlingen bescherming tegen geweld inroepen bij de autoriteiten. De Egyptische overheid lijkt bescherming tegen geweld, in de privésfeer maar ook daarbuiten, echter niet altijd te kunnen garanderen. Bovendien zal een tot christen bekeerde moslim vaak geen bescherming willen inroepen, omdat de gemiddelde functionaris van politie geen affiniteit met een tot christen bekeerde moslim zal tonen.²⁵⁹ De meeste bekeerlingen zullen vanwege de mogelijke negatieve consequenties hun bekering zo lang mogelijk geheim willen houden.

'Dubbele bekering'

De mogelijke problemen waarop personen stuiten die zijn bekeerd van het christendom tot de islam en vervolgens weer zijn teruggekeerd tot het christendom, zijn per individueel geval verschillend. Afhankelijk van de duur van de periode gedurende welke men moslim is geweest, de mogelijke invloed op anderen, de mate van integratie in de islamitische omgeving, de sociale klasse, de maatschappelijke positie, de manier waarop men (openlijk) de islam heeft beleden, de ruchtbaarheid die de dubbele bekering heeft gekregen en andere factoren en specifieke omstandigheden, zal de reactie van de sociale omgeving verschillen. Men kan er niet zonder meer van uitgaan dat dergelijke personen dezelfde maatschappelijke reactie ondervinden als moslims die zich tot het christendom hebben bekeerd zonder dat zij eerder christen waren. Omdat zij in tegenstelling tot personen die van geboorte moslim waren, niet of minder te maken zullen hebben met negatieve bejegening uit eigen familie, kunnen de problemen waarop 'dubbel bekeerde' christenen zullen stuiten als 'kleiner' worden ingeschat. Dit kan onder meer het geval zijn wanneer men slechts korte tijd moslim is geweest of wanneer de bekering tot de islam slechts in beperkte kring bekend is geworden. Over het algemeen geldt voor christenen die zich tot de islam hebben bekeerd en vervolgens weer terugkeren tot het christendom, dat terugkeer tot hun oorspronkelijke geloof en kerk vaak kan samengaan met terugkeer tot hun vroegere (christelijke) sociale omgeving.

Bij bekering van het christendom naar de islam en weer terug naar het christendom is het relevant of de bekering in eerste instantie (dat wil zeggen: tot de islam) al is doorgevoerd in de identiteitspapieren. Personen die zijn bekeerd van het christendom tot de islam en vervolgens weer zijn teruggekeerd tot het christendom, ondervinden minder of geen problemen wanneer hun identiteitskaart nog niet is veranderd. Indien dergelijke personen nog staan geregistreerd als christen, kunnen zij hun gewone leven als christen voor zover bekend hervatten.

Over het algemeen wordt aangenomen dat het totaal aantal gevallen van afvalligheid en bekering in Egypte naar verhouding gering is. Mede gezien het

²⁵⁸ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007.

²⁵⁹ Christian Solidarity Worldwide, *Briefing Egypt Religious Freedom Profile*, september 2009; US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010.

maatschappelijke taboe dat op het onderwerp rust, zijn harde feiten en cijfers nauwelijks voorhanden.²⁶⁰

10.3 Redenen voor bekering

Ook bij de achtergronden van apostasie en bekering is een onderscheid te maken tussen moslims die overgaan tot het christendom, en christenen die zich tot de islam bekeren en vervolgens weer terugkeren tot het christendom. Naar verhouding maken veel bekeringsgevallen deel uit van deze laatste groep.

De meeste bekeerlingen worden gedreven door praktische motieven. Het betreft vooral voormalige christenen die zich vanwege familierechtelijke problemen hebben bekeerd tot de islam. Vervolgens keren zij terug tot het christendom.

Egyptische christenen kunnen volgens hun eigen familiewetten in beginsel niet scheiden.²⁶¹ Zelfs wanneer Egyptische rechtbanken in scheidingszaken waarbij christenen zijn betrokken het islamitisch recht toepassen - hetgeen in de praktijk voorkomt - kunnen echtparen elkaar het leven zuur maken door de procedures jaren te rekken. Bekering tot de islam lijkt in dergelijke gevallen de meest praktische oplossing.²⁶² De bekeerde man kan zich van zijn (christelijke) vrouw laten scheiden en het huwelijk van een tot de islam bekeerde vrouw met een christelijke man wordt van rechtswege ontbonden. Bovendien krijgt de bekeerling tot de islam vaak de voogdij van de kinderen toegewezen. Een voordeel voor een tot de islam bekeerde vrouw is dat zij automatisch niet meer valt onder de huwelijksmacht van haar (christelijke) echtgenoot, zodat zij bijvoorbeeld weer vrijelijk over haar paspoort kan beschikken. In veel van dergelijke gevallen keert men na te zijn overgegaan naar de islam terug tot het oorspronkelijke geloof.

Er zijn ook bekeerlingen die hopen hun persoonlijke problemen te ontvluchten door de overstap te maken naar een andere religie en omgeving. Over het algemeen betreft het jongeren die vrij willen zijn om hun eigen levensstijl (vaak naar westers voorbeeld) te kiezen. Daarnaast bekeren sommige mensen zich vanwege betere sociale en economische vooruitzichten.²⁶³

Verder zijn er bekeerlingen die zich uit overtuiging of roeping tot het christendom bekeren.²⁶⁴

10.4 Bekering tot islam

Gevallen van bekering tot de islam betreffen vaak christelijke mannen die een relatie hebben met een islamitische vrouw. De familie van de vrouw zal veelal van de man verwachten of eisen dat hij zich bekeert tot de islam, zodat zij daarna in het huwelijk kunnen treden.

²⁶⁰ Het Egyptische ministerie van Binnenlandse Zaken zou moeten beschikken over exacte aantallen, maar geeft deze informatie niet vrij. Arab West Report, *Media reports of Christians converting to islam*, augustus 2008, zie: <http://www.arabwestreport.info>.

²⁶¹ De Koptische kerk verbiedt echtscheiding, tenzij er sprake is van overspel of bekering tot een ander geloof. GTZ, *Promotion of Women's rights (Egypt), Personal status laws in Egypt*, maart 2010; US Department of State, *2010 Human Rights Report: Egypt*, 8 april 2011.

²⁶² US Department of State, *2010 Human Rights Report: Egypt*, 8 april 2011.

²⁶³ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007.

²⁶⁴ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007.

Over 'gedwongen' bekering tot de islam van minderjarige christelijke meisjes doen in Egypte veel verhalen de ronde. Enkele bronnen zijn van mening dat achter de ontvoering en 'gedwongen' bekering van minderjarige christelijke meisjes een systematische aanpak schuil gaat van daders die banden hebben met de georganiseerde misdaad.²⁶⁵ Ook is volgens sommigen het aantal ontvoeringen toegenomen.²⁶⁶ Betrouwbare cijfers hierover ontbreken echter. Volgens andere bronnen is het (bijna) niet mogelijk de verhalen te verifiëren en is het moeilijk te bepalen of er werkelijk sprake is van dwang.²⁶⁷ Mensenrechtenactivisten zijn van mening dat het bij een aanzienlijk deel van de gevallen waarin de ouders spreken van ontvoeringen, in werkelijkheid blijkt te gaan om meisjes die van huis zijn weggelopen vanwege strenge sociale controle thuis of vanwege niet getolereerde interreligieuze relaties. Ook in moslimgezinnen komen dergelijke verdwijningen voor. Het komt voor dat ouders een verhaal over een ontvoering aanvoeren, teneinde daarmee de eer van de familie te redden.²⁶⁸

Volgens de autoriteiten dient een meisje dat zich tot de islam wil bekeren zich te verstaan met haar familie, met een priester en met het hoofd van haar kerk, teneinde toestemming te verkrijgen voor een bekering tot de islam. Een christelijke vrouw hoeft zich echter niet tot de islam te bekeren om met een islamitische man te kunnen trouwen.

Een persoon die na apostasie terugkeert naar de islam zal door zijn familie en zijn oude sociale omgeving over het algemeen positief worden bejegend, en is gevrijwaard van problemen die verband houden met zijn (immers gecorrigeerde) bekering tot het christendom. Terugkeer tot de islam van bekeerlingen tot het christendom wordt in de meeste gevallen zonder meer aangemoedigd.²⁶⁹

10.5 Registratie van bekering

Bij registratie van bekeringen dient men een onderscheid te maken tussen registratie bij de overheid (veelal de Burgerlijke Stand)²⁷⁰ en registratie bij religieuze instanties.

Overheidsinstanties

Egyptenaren staan bij de Burgerlijke Stand geregistreerd met vermelding van hun godsdienst. De godsdienst is eveneens aangegeven op identiteitskaarten, maar niet in paspoorten.²⁷¹

Er is in de seculiere Egyptische wetgeving niets te vinden dat verandering van de religie op de identiteitskaart zou verbieden. Er bestaat wel jurisprudentie waaruit blijkt dat vanwege bepalingen in het islamitische recht die afvalligheid van de islam

²⁶⁵ *Christian girls targeted by islamists for forced conversions in Egypt*, 18 juli 2011, zie: <http://www.christianpost.com>; *Aantal ontvoeringen koptische meisjes in Egypte neemt fors toe*, 29 juli 2011, zie: <http://www.refdag.nl>.

²⁶⁶ *Aantal ontvoeringen koptische meisjes in Egypte neemt fors toe*, 29 juli 2011, zie: <http://www.refdag.nl>.

²⁶⁷ US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; US Department of State, *July-December, 2010 International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011.

²⁶⁸ Arab-West Report, *About the Coptic girls*, 19 november 2006; Christian Solidarity Worldwide, *Briefing Egypt, Religious Freedom Profile*, september 2009.

²⁶⁹ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007.

²⁷⁰ De Burgerlijke Stand valt onder het *Civil Status Department* van het ministerie van Binnenlandse Zaken.

²⁷¹ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007.

verbieden, het niet is toegestaan de religie vermeld op een identiteitskaart te wijzigen van islam naar christendom.²⁷²

Wanneer een tot het christendom bekeerde moslim de op zijn identiteitsbewijs vermelde religie wil wijzigen, zal hij bij de Burgerlijke Stand worden geweigerd vanwege mogelijke verstoring van de maatschappelijke orde. Ambtenaren van de Burgerlijke Stand zullen waarschijnlijk proberen hem/haar over te halen zich niet te bekeren, een poging doen betrokkene om te kopen, bedreigingen uit te spreken en weigeren de nieuwe identiteitskaart te verstrekken.²⁷³ Ook zullen zij zeer waarschijnlijk de veiligheidsdienst inlichten. In sommige gevallen zal de bekeerling (al of niet tijdelijk) worden gedetineerd.²⁷⁴ Het is voorgekomen dat bekeerlingen in detentie werden gemarteld.²⁷⁵

In de praktijk levert een en ander problemen op in het dagelijks leven, onder andere bij het vinden van werk, het sluiten van huwelijken, bij scheidingen en bij familiekwesties en erfenissen. Daarnaast is de religie die vermeld staat op de identiteitskaart bepalend voor de religie die vermeld wordt op het geboortecertificaat van (eventuele) kinderen. Dit geboortecertificaat is wederom bepalend voor de religieuze instructie (christelijk of islamitisch) die kinderen krijgen wanneer zij naar school gaan.²⁷⁶ In veel gevallen vormt de naam van de persoon een indicatie voor diens religie, waardoor het verwijderen van de religie van de identiteitskaart weinig zin heeft. Veel christelijke activisten bepleiten dan ook afschaffing van het vermelden van de religie op de identiteitskaart. Het feit dat moslims in Egypte hun religie niet meer zouden kunnen vermelden op hun identiteitskaart, ligt onder de meerderheid van de moslims echter bijzonder gevoelig.

De Egyptische autoriteiten zijn van mening dat het noodzakelijk blijft de religie op officiële documenten (waaronder identiteitskaarten) te vermelden vanwege het feit dat moslims, christenen en joden hun eigen (op religie gebaseerde) wetten hebben ten aanzien van familierecht. Aan de hand van de religieuze identiteit van een persoon wordt bepaald onder welke rechtbank de persoon in kwestie valt. Daarnaast is het handhaven van deze vermelding volgens hen van belang voor het bepalen van de juiste religieuze voorschriften voor kinderen op (openbare) scholen.²⁷⁷ De speciale VN-rapporteur voor vrijheid van religie en overtuiging noemt de vermelding van religie op identiteitskaarten controversieel en in tegenspraak met internationaal erkende afspraken over vrijheid van religie en overtuiging.²⁷⁸

Het is voor christenen die zich tot de islam bekeren vrij eenvoudig om een nieuwe identiteitskaart te krijgen met de vermelding van islam als hun (nieuwe) godsdienst.²⁷⁹ Voor het wijzigen van de godsdienst op de identiteitskaart dient de belanghebbende zich te vervoegen bij de Burgerlijke Stand, waar bekering tot de islam doorgaans gemakkelijk zal worden overgenomen. Overigens kan ook een (nieuwe) islamitische naam op de identiteitskaart worden aangetekend.

²⁷² HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007; US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010.

²⁷³ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007.

²⁷⁴ US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010.

²⁷⁵ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007; Christian Solidarity Worldwide, *Briefing Egypt Religious Freedom Profile*, september 2009.

²⁷⁶ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007.

²⁷⁷ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007.

²⁷⁸ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007.

²⁷⁹ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007.

In geval van bekering tot de islam is registratie bij overheidsinstanties in beginsel niet aan voorschriften gebonden. Vaak wordt een bekeerling doorverwezen naar het kadaster, waar tevens registraties betreffende het personeel statuut plaatsvinden, of naar een islamitisch instituut (zoals 'Al-Azhar' of 'Dar al-Ifta') om een islam-verklaring te verkrijgen. Een dergelijke verklaring heeft slechts een bewijsrechtelijke functie.²⁸⁰

Een belangrijk aspect dat volgens een mensenrechtenadvocaat bij bekering tot het christendom een rol speelt, is het feit dat de wet voorschrijft dat een daartoe geëigende instantie de wijziging van de religie op de identiteitskaart moet goedkeuren. Een dergelijke instantie bestaat voor christenen echter niet.²⁸¹

In een aantal gevallen van overgang van de islam naar het christendom werden bekeerlingen door de autoriteiten beschuldigd van vervalsing van identiteitsdocumenten. Bekeerlingen zouden voor het verkrijgen van identiteitspapieren valse papieren hebben aangeleverd of ambtenaren die identiteitsdocumenten afgeven hebben omgekocht.²⁸²

In 1997 spande de mensenrechtenactivist Mamdouh Nakhla een rechtszaak aan waarbij hij de grondwettigheid van een decreet uit 1994 van de minister van Binnenlandse Zaken aangaande het uitbrengen van nieuwe identiteitsbewijzen bestreed en verwijdering van een vermelding van de (oude) godsdienst uit de nieuwe identiteitsbewijzen eiste. De behandelende rechtbank verwees de zaak door naar de 'State Council'. In mei 2000 bracht deze groep van juridische experts een verklaring uit. Hierin werd gesteld dat de rechtszaak niet binnen zestig dagen na afkondiging van het decreet van 1994 aanhangig was gemaakt, zoals bij wet was voorgeschreven. Het advies van de groep juridische experts was echter juridisch niet bindend. In maart 2006 verklaarde het administratieve hof de rechtszaak niet ontvankelijk op procedurele gronden.²⁸³

In 2008 bepaalde de *Supreme Administrative Court* dat de Baha'i een streepje of het woord 'anders' op hun identiteitskaart mogen vermelden en in april 2009 vaardigde het ministerie van Binnenlandse Zaken decreet 502 uit. In dit decreet staat welke procedures leden van 'niet-erkende' religies moeten volgen om een identiteitskaart te verkrijgen waarin bij de vermelding van de religie een streepje staat.²⁸⁴ Hiermee kwam een einde aan een jarenlange juridische strijd van de Baha'i om niet te hoeven kiezen uit één van de drie erkende religies.²⁸⁵

²⁸⁰ Om zich zonder toestemming van de ouders tot de islam te kunnen bekeren, moet men minimaal 16 jaar oud zijn. Om in het huwelijk te kunnen treden dient men minimaal 18 jaar te zijn. US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010.

²⁸¹ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007.

²⁸² US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010.

²⁸³ HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007.

²⁸⁴ The Heritage Foundation, *Religious Freedom in Egypt*, 9 november 2010; US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; Minority Rights Group International, *Egypt: Egypt overview*, april 2011.

²⁸⁵ Om voor de wet te kunnen trouwen moeten Baha'i overigens nog steeds kiezen uit één van de drie erkende religies. Doen zij dit niet, dan zijn eventuele kinderen niet wettelijk erkend. HRW/EIPR, *Prohibited identities, State interference with religious freedom*, november 2007; Baha'i World News Service – Baha'i International Community, *First identification cards issued to Egyptian Baha'is using a 'dash' instead of religion*, 14 augustus 2009; Christian Solidarity Worldwide, *Briefing Egypt Religious Freedom Profile*, september 2009; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2011*, mei 2011; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012.

In 2007 probeerde de tot het christendom bekeerde Mohamed Hegazy officieel erkenning te krijgen voor het wijzigen van zijn geloof op zijn identiteitskaart. Hij was de eerste bekeerling die hiertoe een verzoek indiende bij de rechtbank. In april 2010 werd zijn zaak, nadat het verschillende malen was opgeschort en na diverse beroepen tegen afwijzingen, opnieuw opgeschort. Ditmaal omdat de zaak moet wachten op een uitspraak van het Constitutionele Hof over bepaalde grondwetsartikelen die met elkaar in tegenspraak zijn. Mohamed Hegazy werd wegens zijn bekering herhaaldelijk gediscrimineerd en met de dood bedreigd.²⁸⁶

In februari 2008 bepaalde een rechter van de *Supreme Administrative Court* dat de Egyptische overheid het recht van christenen die terug wilden keren naar hun 'oude' geloof en hun identiteitskaart hierop wilden aanpassen, moest respecteren. Het betrof twaalf christenen die zich tot de islam en vervolgens weer tot het christendom hadden bekeerd. Op de identiteitskaart moest volgens de rechtbank echter wel worden vermeld dat het 'voormalige moslims' betrof. Op 3 juli 2011 bepaalde de *Supreme Administrative Court* dat deze vermelding niet meer nodig was. Op 21 oktober 2011 werd de regel voor het eerst doorgevoerd in de praktijk.²⁸⁷

In februari 2009 diende de tot het christendom bekeerde Maher El-Gohari een verzoek in bij de rechtbank om de geloofsaanduiding op zijn identiteitskaart officieel te laten veranderen. Ondanks het feit dat hij een officieel bekeringscertificaat van de koptische kerk ontving,²⁸⁸ werd zijn zaak opgeschort. Maher El-Gohari is vanwege zijn bekering herhaaldelijk met de dood bedreigd en samen met zijn dochter naar het buitenland gevlucht.²⁸⁹

Kerkelijke instanties

In geval van bekering van moslims tot het christendom vindt voor zover bekend geen registratie door kerken plaats. De reden hiervan is gelegen in het feit dat kerken bij registratie van bijvoorbeeld een doop²⁹⁰ bang zijn voor het risico van strafrechtelijke vervolging wegens zendingsactiviteiten. Dat is tevens de reden dat kerken over het algemeen een bekering niet doorgeven aan de overheid. Voorts is men zeer terughoudend tegenover iemand die zich bij hen aanmeldt als bekeerling. Geestelijken zullen over het algemeen zeer gereserveerd reageren wanneer een kandidaat-bekeerling zich bij hen aanmeldt.

²⁸⁶ *Egypt church provides first conversion certificate*, 14 april 2009, zie: <http://www.christianpost.com>; Freedom House, *Policing Belief, The impact of blasphemy laws on human rights*, oktober 2010.

²⁸⁷ VOA News, *Egypt recognizes right of muslim converts to return to former faith*, 10 februari 2008; US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012.

²⁸⁸ Maher El-Gohari is de eerste persoon die een dergelijk bewijs van de koptische kerk ontving.

²⁸⁹ *Egypt church provides first conversion certificate*, 14 april 2009, zie: <http://www.christianpost.com>; Open Doors, Maher en Dina uit Egypte, zie: <http://www.opendoors.nl>; Christian Solidarity Worldwide, *Briefing Egypt Religious Freedom Profile*, september 2009; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2011*, mei 2011; US Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012.

²⁹⁰ Kerken geven voor zover bekend geen doopaktes af aan bekeerlingen.

11   **Proselitisme**²⁹¹

Christelijke zendingsactiviteiten zijn officieel niet verboden in Egypte²⁹², maar zendelingen zouden in de praktijk wel actief vervolgd kunnen worden, vanwege het in gevaar brengen van de nationale eenheid.

Er zijn momenteel geen aanwijzingen dat georganiseerde bekeringscampagnes van moslims door christelijke geloofsgemeenschappen vanuit het buitenland in Egypte plaatsvinden. Dit zou door de Egyptische autoriteiten ook niet worden getolereerd. Wel is het mogelijk dat individuele westerse zendelingen - hoewel nooit op openlijke wijze - actief zijn met bekeringsactiviteiten.²⁹³ Zij zijn vaak aangesloten bij evangelische kerken van buitenlandse signatuur, en richten zich zowel op christenen als moslims. Christelijke zendingsactiviteiten vinden tegenwoordig ook plaats gekoppeld aan (ontwikkelings-)projecten. In sommige gevallen probeert men daarbij te evangeliseren.

Op de islam gerichte bekeringsactiviteiten van moslims stuiten op weinig bezwaren van de zijde van de autoriteiten, zij het dat de regering waakt voor verspreiding van een fundamentalistische islam.²⁹⁴

²⁹¹ Proselitisme wordt door Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal gedefinieerd als: (opdringerige) bekeringsijver.

²⁹² US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010.

²⁹³ US Department of State, *International Religious Freedom Report 2010*, 17 november 2010.

²⁹⁴ Er vinden religieuze activiteiten onder moslims plaats vanuit islamitische landen. De Egyptische autoriteiten staan deze activiteiten oogluikend toe. Men is vooral beducht voor buitenlandse financiering van islamitische groeperingen in Egypte.

12 Migratie

12.1 Terugkeer

Volgens verschillende bronnen zijn er geen aanwijzingen dat terugkerende christelijke Egyptenaren negatief in de belangstelling staan van de autoriteiten. Het aanvragen van asiel in het buitenland wordt niet gezien als oppositie tegen de staat. Bij terugkeer worden geen maatregelen genomen tegen afgewezen asielzoekers. De mogelijkheid bestaat dat zij kort worden ondervraagd, maar er is geen aanwijzing dat zij worden mishandeld vanwege hun verblijf in het buitenland.

12.2 Opvang in de regio

Volgens sommige bronnen zouden sinds maart 2011 meer dan 100.000 kopten Egypte hebben verlaten. De meesten zouden naar de VS, Canada Australië en de landen van de EU zijn gegaan.²⁹⁵ Andere bronnen spreken deze berichten echter tegen.²⁹⁶

Er zijn voor zover bekend geen landen in de regio die Egyptische christenen opvangen.

12.3 Beleid UNHCR

UNHCR is van mening dat er geen systematische vervolging door de Egyptische autoriteiten plaatsvindt van mensen die stellen tot de christelijke bevolkingsgroep of tot het christendom bekeerde moslims te behoren.

²⁹⁵ Egypt Independent, *NGO report: 93,000 Copts left Egypt since March*, 25 september 2011; NRC Handelsblad, *Egyptisch leger rijdt in op Kopten*, 11 oktober 2011; IRIN, *Egypt: what the 'sectarian' clashes say about nation's revolution*, 11 oktober 2011; *Parliament stands up for Christians in Egypt and Syria*, 27 oktober 2011, zie: <http://www.europarl.europa.eu>; EIU, *Country Report Egypt*, november 2011; CISA, *Egypt: Copts prepare for Islamic majority in parliament*, 2 december 2011; Egypt, Today, *Features: Mamdouh Nakhla*, 9 januari 2012.

²⁹⁶ Arab West Report, *Comments on Egypt Independent's article on emigration of Copts*, 25 februari 2012, zie: <http://www.arabwestreportinfo>.

13 Literatuurlijst

Rapporten/factsheets:

Amnesty International (AI), *Amnesty International Report 2008, The State of the World's Human Rights*.

Amnesty International, Egypt – *Amnesty International Report 2010*.

Amnesty International, Egypt – *Annual Report 2011*.

Amnesty International, *Women demand equality in shaping new Egypt*, oktober 2011.

Amnesty International, *Broken promises, Egypt's military rulers erode human rights*, november 2011.

Amnesty International, Egypt – *Annual Report 2012*.

Amnesty International, *Year of Rebellion, The state of human rights in the Middle East and North Africa*, januari 2012.

Arab West Report, *About the Coptic girls*, 19 november 2006.

Arab West Report, *The legal framework of mosque building and muslim religious affairs in Egypt: towards a strengthening of state control*, Damas Addeh and Sayida Fuad, supervised and edited by Cornelis Hulsman, 15 januari 2011.

Association of Legal Aid for Women, *Honour killing in Egypt*, 2005.

Better Life Association for Comprehensive Development (BLACD), *Community participation to prevent FGM/C project in Minia Government, Final Evaluation Report*, juni 2011.

Carnegie Middle East Center, *Christian minorities under attack: Egypt*, 20 januari 2011.

The Carnegie Papers, *Salafis and Sufis in Egypt*, december 2011.

Central Intelligence Agency (CIA), *The World Factbook - Egypt*, 11 april 2012.

Coptic Evangelical Organization for Social Services, *Annual Review 2010*.

Cornelis Hulsman, *The context of the brutal attack on a coptic orthodox church in Alexandria on January 1, 2011*, Missio 2011.

Christian Solidarity Worldwide, *Briefing Egypt Religious Freedom Profile*, september 2009.

Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH, *Promotion of Women's Rights, Personal status laws in Egypt*, maart 2010.

Economist Intelligence Unit (EIU), *Country Report Egypt*, rapporten van januari, april, mei, juni, september, oktober, november en december 2011; januari 2012.

Egypt, Demographic and Health Survey, 2008.

Egyptian Initiative for Personal Rights (EIPR), *Freedom of Religion and Belief in Egypt, Quarterly Report, October-December 2009*, januari 2010.

Egyptian Initiative for Personal Rights, *Two years of sectarian violence: What have we learned? Where do we begin?* april 2010.

Europa Regional Surveys of the World, *The Middle East and North Africa, 2012*, 58th Edition, Routledge 2011.

Freedom House, *Policing Belief, The impact of blasphemy laws on human rights*, oktober 2010.

The Heritage Foundation, *Religious Freedom in Egypt*, 9 november 2010.

Human Rights First (HRF), *Sectarian violence in Egypt*, 14 juni 2011.

Human Rights Watch (HRW) + Egyptian Initiative for Personal Rights, *Prohibited Identities, State interference with religious freedom*, november 2007.

Human Rights Watch, *Country Summary Egypt*, januari 2011.

Human Rights Watch, *The road ahead*, januari 2012.

Human Rights Watch, *World Report 2012*, 22 januari 2012.

International Crisis Group (ICG), *Popular protest in North Africa and the Middle East (I): Egypt victorious? Middle East/North Africa Report no. 101*, 24 februari 2011.

The Middle East and North Africa 1999, 45th Edition, Europa Publications Ltd.

The Middle East Review of International Affairs (MERIA), *Family status issues among Egypt's Copts: a brief overview*, Volume 11, No. 3, september 2007.

Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Tussentijdse rapportage over de pilot vrijheid van godsdienst en levensovertuiging*, 6 april 2011.

Minority Rights Group International, *The Copts of Egypt*, 1996.

Minority Rights Group International: *Egypt: Egypt overview*, april 2011.

United Nations, Convention on the Elimination of All Forms of discrimination against Women, *Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 45th session, CEDAW/C/EGY/CO/7*, 5 februari 2010.

United Nations, Human Rights Council, *Racism, radical discrimination, xenophobia and related forms of intolerance, follow-up and implementation of the Durban Declaration and Programme of Action, Written statement submitted by the Cairo Institute for Human Rights Studies, Ninth session, A/HRC/9/NGO/33, 29 augustus 2008.*

United States Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2011*, mei 2011.

United States Commission on International Religious Freedom, *Annual Report 2012*, maart 2012.

United States Department of State, *International Religious Freedom Report*, 17 november 2010.

United States Department of State, *2010 Human Rights Report: Egypt*, 8 april 2011.

United States Department of State, *July-December, 2010, International Religious Freedom Report, Egypt*, 13 september 2011.

United States Department of State, *Background Note: Egypt*, 19 maart 2012.

United States Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices for 2011, Egypt*, 24 mei 2012.

The Washington Institute for Near East Policy, *Policy Watch 1621, Renewed Violence against Egypt's Coptic Christians*, 15 januari 2010.

World Health Organisation (WHO), *Eliminating Female genital mutilation, an interagency statement*, 2008.

World Organisation against Torture (OMCT), *Violence against women in Egypt, Report prepared for the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 24th session, 15 januari – 2 februari 2001.*

Persberichten/tijdschriften/artikelen:

Ahmadiyya Times, Al Arabiya News, Algemeen Nederlands Persbureau (ANP), Al Jazeera, Associated Press (AP), Arab West Report, Baha'i World News Service, Bikya Masr, British Broadcast Corporation (BBC News), Catholic Information Service for Africa (CISA), Compass Direct News, Christian Solidarity Worldwide, The Daily News Egypt, Deutsche Presse-Agentur (DPA), The Economist, Egypt Independent, The Egyptian Gazette, The Guardian, The Huffington Post, The Independent, Integrated Regional Information Networks (IRIN), The Layman Online, Nederlandse Omroep Stichting (NOS), The New York Times, NRC Handelsblad, NRC Next, Novum, de Pers, Radio Nederland Wereldomroep (RNW), Reformatorisch Dagblad, VOA News.

Websites:

<http://www.alarabiya.net>
<http://www.amnesty.org>
<http://www.arabwestreport.info>
<http://www.asianews.it>
<http://www.bbc.co.uk>
<http://www.bikyamasr.com>
<http://www.cabinet.gov.eg>
<http://www.christianpost.com>
<http://www.cisanewsafrika.com>
<http://www.compassdirect.org>
<http://www.copticsolidarity.org>
<http://www.depers.nl>
<http://dialogare.info>
<http://www.egyptindependent.com>
<http://egypt.unfpa.org>
<http://eipr.org>
<http://www.europarl.europa.eu>
<http://www.europaworld.com>
<http://www.freedomhouse.org>
<http://www.globalsecurity.org>
<http://www.guardian.co.uk>
<http://www.heritage.org>
<http://www.hrw.org>
<http://www.kennislink.nl>
<http://www.measuredhs.com>
<http://www.nccm-egypt.org>
<http://www.nctb.nl>
<http://www.novini.nl>
<http://www.nrc.nl>
<http://www.nu.nl>
<http://www2.ohchr.org>
<http://www.opendoors.nl>
<http://www.prb.org>
<http://www.refdag.nl>
<http://www.religioustolerance.org>
<http://www.rijksoverheid.nl>
<http://www.rkk.nl>
<http://www.rnw.nl>
<http://www.thedailynewsegypt.com>
<http://www.treaties.un.org>
<http://www.un.org>
<http://www.unicef.org>
<http://www.unv.org>
<http://www.urmi.org>
<http://vandale.rijksweb.nl>
<http://www.vatican.va>
<http://www.voanews.com>